

En hel roman för en femma

Utgivningspolitik inom En bok för alla 1976–1979

Av: Alfred Esbjörnson

Handledare: Anders Burman

Södertörns högskola | Institutionen för kultur och lärande

Mastersuppsats 30 hp

Idéhistoria | vårterminen 2018

Abstract – A novel for a fiver: Politics of publishing within the publishing company En bok för alla

The Swedish publishing company En bok för alla (which translates as “A book for everyone”) was established in 1976 following a decision in the Swedish parliament granting the right of the government to sign a cooperative agreement with the non-profit foundation Litteraturfrämjandet. Using state funds, the publishing company would publish books of high literary value to be sold at low prices over a three-year period. The purpose of this was to combat the kind of literature that was sold at supermarkets and corner shops, and which was deemed being of low literary value, but also to reach the wider public and attract non-readers.

In this study I argue that the establishment of En bok för alla must be viewed as an expression of Swedish cultural policy which took form in the early years of the 1970s. Two years prior to En bok för alla being established the Swedish parliament passed the first cultural policy act of Sweden, thus laying the groundwork for cultural policy to come. In this act, it is stated that aim of Swedish cultural policy was to contribute to a better social environment and to work for the furtherance of equality. This would be achieved by, among other things, minimizing the negative effects of commercial interests in the cultural sphere and decentralizing the production and distribution of culture.

During the 1960s and 1970s, books had become increasingly expensive and books of higher literary quality were both more difficult and more expensive than their lower quality counterparts. I argue that many looked at this as a shortcoming on the part of the above mentioned commercial interests, who valued money more than literature. I will also show how some these ambitions, bold though they may have been, in the end fell short of accomplishing the goal of En bok för alla. Though they did succeed in publishing books at low costs, the question of whether they were of high literary quality or not I can't say, they did not seem to reach the wider audience they had hoped to attract.

Following the Swedish election of 2006 and the subsequent change of government, the state funds for En bok för alla were withdrawn in 2007. The argument given for this was that the book market had changed since 1976. This was of course true, but in my opinion the need for these high-quality dime-store books is perhaps even more acute today than ever before. In a time when smartphones, television and computers all compete for our attention, I believe that it is becoming an increasingly important task for our society to secure the role of books and reading in the world of media.

Key words: En bok för alla, publishing company, Swedish book market, publishing history, cultural policy

Innehåll

Inledning	4
Syfte	5
Metod, material och avgränsning.....	6
Tidigare forskning.....	10
Kulturpolitik.....	10
Stöd till litteratur	12
Disposition	17
Bakgrund	18
Litteraturutredningen 1968.....	18
Från förlagskris till lågpris	20
En bok för allas struktur och historia	21
Stiftelsen Litteraturfrämjandets arkiv.....	23
Korrespondens och mötesprotokoll från förhandlingarna mellan Stiftelsen Litteraturfrämjandet, Svenska Bokförläggarföreningen och Utbildningsdepartementet	23
Förlagsrådets sammanträdesprotokoll	27
<i>Aftonbladet, Expressen, Svenska Dagbladet och Dagens Nyheter</i> om En bok för alla åren 1976–1979	30
<i>en bok för alla? Rapport om en utvärdering av Litteraturfrämjandets försök med femkronorsböcker: ..</i>	44
Sammanfattning	48
En bok för alla och kulturpolitiken	50
Referenser	53
Stiftelsen Litteraturfrämjandets arkiv.....	53
Offentligt tryck.....	53
Övriga källor och litteratur	53
Bilaga: Förteckning över utgivna böcker på En bok för alla	57

Inledning

Jag kom först i kontakt med *En bok för alla* när jag en dag gick omkring på Myrorna och botaniserade bland gamla böcker och plockade fram en bok från förlaget. På baksidan stod det att den kostade 26 kronor och att den var billig tack vare statsbidrag. Det tycktes mig lite underligt, gav staten pengar till förlag för att ge ut böcker? Inte alla förlag skulle det visa sig, och inte vilka böcker som helst. När jag började gräva i det hela insåg jag att staten på 1970-talet hade tecknat ett avtal med en stiftelse, Stiftelsen Litteraturfrämjandet, för att ge ut "kvalitetslitteratur" till lågpris. Efter valet år 2006 fick Sverige en ny regering som valde att avveckla statsbidraget till förlaget och sedan dess hade de begränsat sin utgivning. Det hela tedde sig något anakronistiskt, att staten skulle ge pengar till utgivning av god litteratur var som ett eko från en svunnen tid. Många år senare fick jag tillfälle att läsa idéhistoria på högre nivå och jag kom att intressera mig för idéerna om bildning vi läste om, och särskilt kopplingen mellan kultur och bildning.

En stor del av mitt liv har kommit att kretsa kring böcker av olika slag. Jag har arbetat i bokhandel i många år, jag gjorde en tio veckor lång praktik inom ramen för min utbildning på Tankekraft förlag och jag har valt att skriva den här undersökningen om ett bokförlag. Innan jag själv lärde mig att läsa brukade min mamma alltid läsa högt för mig innan läggdags och hon berättade om hur nya världar öppnades upp för den som kunde läsa. Astronomen och folkbildaren Carl Sagan var något liknande på spåren då han i sin bok *Kosmos* beskrev skriften som människans största uppfinning: "Den knyter samman människor, barn av olika tider, som aldrig känt varandra. Böckerna bryter tidens bojar och bevisar att människan kan utföra under."¹ Att ges tillfälle att skriva om böcker och bokutgivning så som jag har gjort här ser jag som inget mindre än ett av mitt livs stora nöjen.

¹ Carl Sagan, *Kosmos*, Stockholm: Askild & Kärnekull, 1981 (1980)., s. 279

Syfte

Syftet med denna undersökning är att undersöka den utgivningspolitik som låg till grund för de lågprisböcker som hösten 1976 under en treårig försöksperiod börjades ge ut av Stiftelsen Litteraturfrämjandet under namnet En bok för alla och som ämnade att sprida högkvalitativ litteratur till en bredare publik. Stiftelsen Litteraturfrämjandet fick vid den tiden statligt stöd för att subventionera priset på böckerna och den uttalade ambitionen var att ta strid mot den så kallade kiosklitteraturen och agera läsfrämjande för kvalitetslitteratur. Exakt vad kvalitetslitteratur och kiosklitteratur var för något är inte på förhand givet. Vi kan ha olika åsikter om vad som kan anses vara kvalitets- respektive kiosk- eller skräplitteratur idag, men 1976 var den frågan av avgörande betydelse för vilken typ av böcker som skulle få statlig subventionering och vilka som inte skulle få det.

Det statliga stödet till ett så kallat massmarknadsförlag, det som kom att bli känt som En bok för alla, anser jag behöver ses som ett led i en bredare kulturpolitik som förs under 1970-talet och som framförallt kom att formos av 1972 års kulturutredning och 1974 års kulturproposition.²³ En bok för alla är ett intressant studieobjekt eftersom det är ett unikt exempel på direkt statlig inblandning i bokutgivning som kulturpolitisk åtgärd. Idag finns visserligen LL-förlaget som ger ut lättlästa omskrivningar av böcker för de som försöker lära sig språket och personer med läs- och skrivsvårigheter vilket drivs av Myndigheten för tillgängliga medier, men LL-förlagets ambition är inte att nå ut till den bredare allmänheten på samma sätt som En bok för alla. Tidigare forskning som har undersökt En bok för alla har gjort det inom ramen för bredare studier och det finns i dagsläget inga undersökningar som har gått på djupet med just En bok för alla. Stiftelsen Litteraturfrämjandet avvecklades 1992 och det statliga stödet för bokförlaget avvecklades helt 2007. Idag sker ingen nyutgivning från förlaget och böckerna säljs inte längre till subventionerade priser. Från att ha varit ett omdebatterat massmarknadsförlag till ett förhållandevis litet förlag på samma planhalva som alla andra etablerade förlag har En bok för alla haft en lång resa och även om vi inte kan veta vad som väntar förlaget i framtiden anser jag det vara av stor vikt att studera dess historia och dra lärdomar av det försök med ett subventionerat massmarknadsförlag som under en tid skakade om Sveriges bokmarknad. Studiet av En bok för alla kan säga oss något om hur kulturpolitik kan se ut, och har sett ut, och hur den här typen av stödformer till utgivning av litteratur kan fungera. Frågan om kulturens och litteraturens roll i samhället är fortfarande aktuell idag, och genom att studera hur vi har gjort tidigare kan vi uppnå en bättre

² Statens kulturråd, *Ny kulturpolitik: [betänkande]. D. 1, Nuläge och förslag*, Stockholm, 1972., s. 66–67

³ Bertil Zachrisson, *Kungl. Maj:ts proposition angående den statliga kulturpolitiken; given den 8 mars 1974.* (Prop. 1974:28), Stockholm

förståelse för den situation vi har idag och vad vi kan göra i framtiden för att stärka kulturen och litteraturen.

Mot bakgrund av denna problemställning är frågeställningarna för min undersökning följande:

- Vad var den utgivningspolitiska intentionen, och vad blev utfallet med projektet *En bok för alla* under åren 1976–1979?
- Hur agerade andra aktörer på bokmarknaden när projektet lanserades?
- Hur kan detta kopplas till den statliga kulturpolitik som växte fram under 1970-talet?

Metod, material och avgränsning

Jag har i min undersökning gjort en kvalitativ närläsning av det material som funnits tillgängligt och som jag bedömt vara av relevans för att kunna besvara mina frågeställningar. I ett tidigt stadium började jag läsa in mig på det material som både kronologiskt och dispositionsmässigt kommer sist i min egen undersökning, rapporten *en bok för alla? Rapport om en utvärdering av Litteraturfrämjandets försök med femkronorsböcker* av Hans Olof Johansson för att få en bild av hur det hade gått för projektet med *En bok för alla* i slutet av den tidsperiod som jag valt att studera. Skälet till detta var att den delen av mitt material gav mig en överblick över den utveckling som hade skett från början av den tidsperiod jag valt att studera till slutet, vilka vändningar projektet hade tagit, vilka personer som var framträdande och vilka datum som var särskilt viktiga att hålla ett öga på. Jag har för min undersökning valt att inte använda några särskilda teoretiska ramverk utan jag har istället låtit materialet tala för sig självt och utifrån det bygga ett narrativ. Under skrivandets gång har min förförståelse för ämnet utmanats och i takt med att jag har följt materialet har jag också ändrat min inriktning för studien. Från början hade jag tänkt att jag skulle undersöka kvalitetsbegreppets innebörd i utgivningen för *En bok för alla*, det som intresserade mig var inte så mycket att förlaget fick statsbidrag för att kunna ge ut böckerna billigt utan att de skulle vara av hög litterär kvalitet. Jag ville veta vad exakt de menade med högkvalitativ litteratur, skräplitteratur och allt däremellan. När jag bekantade mig med mitt material blev det tydligt att den diskussionen inte fördes vid den här tiden, vad som var kvalitetslitteratur och skräplitteratur var underförstått. Samtidigt framträdde en del andra intressanta spår i materialet, och jag valde att ändra kurs. Istället för att undersöka vad som lades i begreppen kvalitets- och skräplitteratur tycktes mig den bredare diskussionen om förlagets utgivningspolitik mer intressant. Eftersom stora delar av mitt material inte hade använts i tidigare forskning och jag själv var obekant med det tycks det mig lämpligast att

välja att på ett mer förutsättningslöst sätt närma mig materialet snarare än att försöka integrera det i en på förhand given tolkningsram.

Mitt material består nästan uteslutande av textmaterial av olika slag. I min studie har jag valt att använda ett antal bilder från mitt tidningsmaterial, syftet med dessa är dock inte att utgöra en del av min analytiska ansats utan jag har valt att infoga dessa för att visa läsaren några exempel på hur materialet såg ut och göra läsningen av undersökningen lite mer levande. På Arbetarrörelsens Arkiv och Bibliotek finns Stiftelsen Litteraturfrämjandets arkiv som jag under arbetet med undersökningen haft tillgång till och som varit mycket användbart. Arkivets innehållsförteckning är något provisorisk och gjord för hand och allt material ligger i ett antal kartonger hos Arbetarrörelsens Arkiv och Bibliotek. Jag har tagit del av de tidningsurklipp som finns samlade i arkivet från *Svenska Dagbladet*, *Dagens Nyheter* och en del andra publikationer, de informationsfolderar och reklamblad som skickades ut och som har sparats samt protokoll förda vid sammanträden på förlagsenheten och extern korrespondens. Arkivmaterialet omfattar även en del handlingar som berör Stiftelsen Litteraturfrämjandets andra verksamheter, exempelvis deras pris- och stipendieutdelningar och boklotterier, men eftersom dessa inte faller inom ramen för min undersökning har jag valt att inte använda det materialet. Det har tyckts mig viktigt att ha en så bred variation i materialet som möjligt, eftersom de olika materialtyperna givit olika bilder av händelseförlopp och debatter. Dagspress och protokoll från sammanträden ger en bra löpande bild av vad som försiggick vid tiden då de skrevs. Mer akademiska rapporter och utredningar däremot hade ambitionen att koppla ett bredare grepp om det hela och kontextualisera materialet på ett annat sätt. Min roll i detta är att överbrygga de två materialtyperna och både ge det bredare perspektivet och kunna göra mer snäva utläggningar om enskilda händelser, möten eller dokument för att sedan placera in dem i det bredare perspektivet.

Inget material är fullständigt i sin redovisning av historiska skeenden. Därför vill jag här också berätta kort om vilka begränsningar det material jag har valt att använda har. När det gäller material som dagspress är det ofta, men inte alltid, så att det är journalister eller reportrar som skriver om En bok för alla i någon form och vid någon tidpunkt. I mitt material framgår det exempelvis att Svenska Bokförläggareföreningen vid ett tillfälle var märkbart irriterade över hur de porträtterats i pressen vid förhandlingarna med Stiftelsen Litteraturfrämjandet.⁴ Vid ett annat tillfälle skrev Pressbyråföretagens VD, Kjell-Otto Jacobsson, att han var bekymrad över hur Pressbyrån beskrivits i media.⁵ Det är inget

⁴ May Johansson (sekr.), "Protokoll fört vid möte mellan företrädare för Stiftelsen Litteraturfrämjandet och förlagsbranschen", 18 mars 1976

⁵ Kjell-Otto Jacobsson, brev till Stiftelsen Litteraturfrämjandet, 27 februari 1976

nytt att personer eller företag som blivit porträtterade på ett mindre smickrande sätt i media blir upprörda över det, men det är värt att lyfta fram att den bild som gavs i pressen var en bild av flera och som därför inte delades av alla. Det dominerande narrativet i dagspressen vid den här tiden var att Pressbyrån sålde skräplitteratur och att det därför var av särskild vikt att det nya massmarknadsförlaget skulle sälja sina böcker genom Pressbyrån för att erbjuda alternativ till skräpet. Vad gäller arkivmaterialet som jag har haft tillgång till är det komplett gällande protokoll förda från olika sammanträden och korrespondenser mellan olika personer på Stiftelsen Litteraturfrämjandet och andra förläggare, utbildningsdepartementet och så vidare. Däremot är det inte ovanligt att stöta på formuleringar i materialet som att deltagarna i ett möte diskuterat något, utan att gå in på exakt vad diskussionerna kretsade kring eller vem som tyckte vad, eller att det i brev finns hänvisningar till telefonsamtal och annat som inte finns dokumenterat. Med det sagt har May Johansson, som var sekreterare vid de möten som hölls på Stiftelsen Litteraturfrämjandet, gjort en avsevärd insats med sina protokoll.

Jag har därtill använt mig av tidningsmaterial från rikstäckande dagspress: *Svenska Dagbladet*, *Dagens Nyheter*, *Aftonbladet* och *Expressen* har varit de tidningar jag använt för min undersökning. Alla fyra var vid den här tiden rikstäckande, *Svenska Dagbladet* och *Dagens Nyheter* var då som nu morgontidningar och *Aftonbladet* och *Expressen* var även de då som nu kvällstidningar. Jag har valt att ha med detta tidningsmaterial eftersom det visar vilken bild av En bok för alla och allt omkring det som den läsande allmänheten fick tillgång till. Idag har vi möjlighet att åka till Arbetarrörelsens Arkiv och Bibliotek och läsa förlagets interna handlingar om vi vill det, men åren 1976–1979 fick vanliga människor veta vad de visste om En bok för alla genom tidningarna och möjligtvis radio och TV. De sistnämnda ingår däremot inte i mitt material.

Jag vill här också presentera de avgränsningar jag har gjort tidsmässigt för min undersökning och avgränsningarna jag har gjort avseende mitt material.

De första böckerna i den serie som kom att gå under namnet En bok för alla gavs ut under hösten 1976, men frågan om tillgängliggörandet av kvalitetslitteratur går längre tillbaka än så. Ett exempel är den så kallade L68, Litteraturutredningen som påbörjade sitt arbete 1968, uppmärksammade att situationen för kvalitetsboken försämrats till följd av ökade utgifter från förlagens håll och högre priser för bokköparna.⁶ Denna undersökning syftar dock till att undersöka just förlaget En bok för alla och de

⁶ 1968 års litteraturutredning, *Boken: Litteraturutredningens huvudbetänkande*, Stockholm: Statens offentliga utredningar (1975:5), 1974

idéer som låg till grund för deras utgivning av kvalitetslitteratur, även om tiden före *En bok för alla* kan utgöra en historisk kontext ska den inte förstås som mitt undersökningsobjekt eftersom jag har valt att avgränsa min studie till att börja under våren 1976 då det första förslaget om att Stiftelsen Litteraturfrämjandet skulle ge ut femkronorsböckerna blev klart. När Stiftelsen Litteraturfrämjandet och den svenska staten senare samma år slöt ett avtal om det statliga stöd med vilket Stiftelsen Litteraturfrämjandet skulle utge sina lågprisböcker bestämdes det i avtalet att det inledningsvis skulle gälla i tre år för att efter den perioden omprövas och antingen avslutas eller förlängas i ytterligare tre år åt gången. Eftersom jag i första hand intresserar mig för *En bok för alla*s formativa period och inte dess hela historia fram till idag, är min bedömning att den lämpligaste avgränsningen är att hålla mig inom den treårsram som slås fast i avtalet mellan Stiftelsen Litteraturfrämjandet och den svenska staten. Undersökningens avgränsning handlar alltså rent tidsmässigt om att avgränsa studien till åren 1976–1979.

Mitt material har varit omfattande och allt som funnits bland materialet har inte varit av relevans för min undersökning. I Stiftelsen Litteraturfrämjandets arkiv på Arbetarrörelsens Arkiv och Bibliotek har jag valt att använda de dokument som har behandlat *En bok för alla* och dess utgivningspolitik. Många av de brev som finns i arkivet som handlar om annat, en del punkter i förlagsrådets protokoll är rena formaliapunkter – de delarna av mitt material har jag valt att inte använda i arbetet eftersom det inte har kunnat bidra till att svara på mina forskningsfrågor. Vad gäller tidningsmaterialet har *Svenska Dagbladet* och *Dagens Nyheter* digitala arkiv som är tillgängliga för prenumeranter. I de digitala arkiven går det att göra sökningar på särskilda fraser, ordkombinationer och annat för att sortera bland tidningarna och dess olika artiklar. Kungliga Biblioteket har även digitaliserat ett större antal svenska dagstidningar som går att tillgå på Kungliga Biblioteket och ett antal anslutna forskningsbibliotek. Därifrån har jag hämtat artiklar och texter från *Aftonbladet* och *Expressen* och även här finns en sökfunktion. Jag har valt att använda sökorden ”litteraturfrämjandet”, ”en bok för alla”, ”massmarknadsförlag” och ”femkronorsböcker” i samtliga sökningar för att få en bred täckning i sökresultaten. I en del fall förekommer texter om *En bok för alla* utan att nämna det specifika namnet på bokserien och förlaget och ibland har Stiftelsen Litteraturfrämjandet förkortats till enbart Litteraturfrämjandet. Därför har det varit nödvändigt att laborera med ett antal olika sökord för att hitta alla texter där *En bok för alla* figurerar.

Tidigare forskning

Avsikten med föreliggande avsnitt är att ge en bild av det forskningsläge som idag finns kring bokförlaget En bok för alla som grundades med hjälp av statsstöd 1976 med ambitionen att publicera kvalitetslitteratur till förmånliga priser. Min utgångspunkt är att statsstödet till ett bokförlag bör betraktas som en kulturpolitisk åtgärd och måste förstås mot bakgrund av den kulturpolitiska utveckling som sker under 1970-talets första hälft.

Avsnittet börjar med att gå igenom den forskning som finns kring den statliga kulturpolitik som slogs fast dels med SOU 1972:66 som oftast kallas för *Kulturutredningen* och som 1974 slås fast av riksdagen efter regeringens proposition om en ny statlig kulturpolitik. Därefter följer ett avsnitt om den forskning som finns om bokförlaget En bok för alla som betraktas som en direkt följd av denna kulturpolitik. Skälet till att jag valt att först diskutera forskningen kring den kulturpolitiska utvecklingen och därefter forskningen om En bok för alla är dels att den kulturpolitiska utvecklingen rent tidsmässigt sker innan En bok för alla grundas men framförallt därför att En bok för alla som kulturpolitiskt fenomen med största sannolikhet inte hade varit möjligt innan 1974 års kulturpolitiska proposition. På så vis hör de två delarna ihop och för att förstå det senare, En bok för alla, måste först 1974 års kulturpolitik utforskas.

Kulturpolitik

Studier med fokus på svensk kulturpolitik är ingen bristvara, men en avhandling som jag vill lyfta fram som särskilt central är idéhistorikern My Klockar Linders *Kulturpolitik: Formeringen av en modern kategori* från 2014. Redan titeln avslöjar en del om avhandlingens ambition, nämligen att kartlägga varifrån kategorin kulturpolitik kommer, dels i hur den formuleras under 1970-talet och kulturpolitik blir ett allmänt vedertaget begrepp, dels vad för slags kulturpolitik som fanns innan en officiell och uttalad kulturpolitik blir till på 1970-talet. I avhandlingens avslutande kapitel står Kulturrådets betänkande *Ny Kulturpolitik* som 1972 överlämnades till dåvarande utbildningsminister Ingvar Carlsson i centrum.⁷ Det är i detta betänkande som målen för den statliga kulturpolitiken för första gången slås fast och det är första gången Sverige får en officiell, statlig kulturpolitik. Klockar Linder konstaterar också att det är just under 1900-talets senare hälft som kultur blir ett faktiskt politikområde, inte bara på statlig nivå utan på alla nivåer, både nationellt och internationellt.⁸ En central tes som Klockar Linder driver i avhandlingen är att denna ”nya” kulturpolitik i själva verket inte var så ny, utan att det istället

⁷ My Klockar Linder, *Kulturpolitik: formeringen av en modern kategori*. Uppsala: Uppsala universitet, 2014., s. 101

⁸ Klockar Linder 2014, s. 101

formaliserade en politik som redan bedrivits under en längre tid. Efter det ovannämnda betänkandet från 1972 kommer regeringens kulturproposition 1974 som slår fast stora delar av det som föreslås i 1972 års betänkande, och invändningen skulle då vara att propositionen från 1974 i praktiken inte tillförde något som inte redan fanns.⁹ Klockar Linder slår däremot fast att propositionen från 1974 i själva verket inte är en ”passiv manifestation av ett givet kulturpolitikbegrepp” utan ett led i kategorins formering. Med andra ord så är frågan om den tillförde något nytt inte fullt så viktig som vad den slog fast. Kulturpolitik fanns innan 1974, men att formalisera och kodifiera den var vad kulturpropositionen bidrog med.¹⁰ Vad Klockar Linder visar i sin avhandling är att Sveriges regering 1974 genom en proposition som läggs i riksdagen och som bygger på ett betänkande från 1972 slår fast en statlig kulturpolitik på ett sätt som aldrig tidigare skett. Vi kan utifrån detta konstatera att årtalen 1972 respektive 1974 blev helt avgörande år när det gäller den statliga kulturpolitiken.¹¹ Dessa förändringar framträder inte i ett vakuum, vilket Klockar Linders avhandling visar, och det skedde även en del kulturpolitik på andra nivåer än specifikt statlig, men här sker en mycket betydelsefull utveckling.

En liknande utveckling ägde rum i vårt grannland Norge under 1970-talet. Kultursociologen Dag Solhjell hävdar att begreppet kulturpolitik utvidgas och demokratiseras under årtiondet och att 1970-talet blir det decennium då den norska kulturpolitiken institutionaliseras. I likhet med Klockar Linder driver Dag Solhjell tesen att kulturpolitiken för all del fanns innan 1970-talet, men i en annan form. Vad som sker under 1970-talet är inte att kulturpolitiken uppfinns utan snarare att den upphöjs och formellt blir ett område för beslutsfattande i de politiska organen som fanns.¹²

Vad mer specifikt är då själva ”kulturen” i den kulturpolitik som utvecklas under 1900-talet och som i Sverige blir institutionaliserat genom kulturpropositionen 1974? I själva verket råder det en hel del oenighet även undrar 1970-talet kring exakt vad som ryms inom begreppet kultur. Idéhistorikern Anders Frenander tar upp detta i sin bok *Kulturen som kulturpolitikens stora problem: Diskussioner om svensk kulturpolitik under 1900-talet*, där han menar att det inte finns någon enhetlig definition av kultur under de debatter som föregår 1974 års kulturproposition och den SOU som propositionen vilar på från 1972. Vad kulturen inte är står relativt klart – det är inte bara den traditionellt elitistiska bildningen eller

⁹ Klockar Linder 2014, s. 102

¹⁰ Klockar Linder 2014, s. 103

¹¹ Detta bekräftas även i Tobias Harding, *Nationalising Culture: The Reorganisation of National Culture in Swedish Cultural Policy 1970–2002*, Linköping: Department for Studies of Social Change and Culture, Linköping University, 2010., s. 111 och i Anders Frenander, ”Svensk kulturpolitik under 1900-talet: Kulturpolitik – vad är det?” i: Anders Frenander, red. *Arkitekter på armlängds avstånd? Att studera kulturpolitik*. Borås: Högskolan i Borås, 2010, s. 1–15, s. 8

¹² Dag Solhjell, *Når fikk Norge en kulturpolitikk?*. Borås: Centrum för kulturpolitisk forskning, 2005., s. 107

konstkulturen utan något mer, men vad det är lämnas osagt.¹³ När så den utredning kommer 1972 som kom att lägga grunden för den kulturpolitiska proposition som läggs 1974 gjorde kommissionen avvägningen att kulturpolitiken bör omfatta de konstnärliga uttrycksformerna, medier för kommunikation och bevarandet av kulturarv.¹⁴ Det statliga stödet för utgivningen av litteratur som kommer på 1970-talet bör därför betraktas som ett led i en kulturpolitisk ambition, i den mån litteratur betraktas som en konstnärlig uttrycksform. En invändning skulle kunna vara att exempelvis facklitteratur inte nödvändigtvis är konstnärlig, men då borde dessa rimligen kunna klassas som media för kommunikation i likhet med press, TV och radio. Oavsett hur vi väljer att angripa problemet vill jag hävda att det finns starka skäl till att betrakta det statliga stödet för att publicera kvalitetslitteratur som en kulturpolitisk åtgärd. I den så kallade kulturpropositionen som regeringen lade år 1974 fanns även en ambition om att kulturpolitiken borde motverka de negativa aspekterna av kommersialismen inom kulturområdet. Frenander menar att detta är den punkt som tydligast utmärker 1974 års kulturpolitik och att den i många avseenden speglar en syn på kommersialismen som var allmänt vedertagen i breda kretsar under 1970-talet.¹⁵

Med andra ord finner vi ett gemensamt stråk i båda dessa instanser, nämligen det hot som kommersialismen upplevdes utgöra mot kulturen i bred bemärkelse. När Olof Palme år 1968 uttryckte sina bekymmer gjorde han det i en kontext där den statliga kulturpolitiken som lades först 1974 ännu inte fanns. Därför stannade hans bekymmer vid att vara just bekymmer och inga konkreta åtgärder vidtogs utöver att utreda saken vidare. Redan här finner vi, som jag visat, spår av det som senare kom att inkorporeras i 1974 års kulturproposition – antikommersialismen – men den framträder på litteraturens område. Vad vi bör notera här är särskilt det faktum att Palme beklagade att böcker var för dyra, vilket var ett av de problem En bok för alla fick till uppgift att lösa. De bekymmer som senare kom att leda fram till En bok för alla fanns redan på 1960-talet, men det var först när 1974 års kulturproposition slog fast den statliga kulturpolitiken som förlaget kunde bli verklighet.

Stöd till litteratur

Forskningsläget kring statligt litteraturstöd och läsfrämjande i allmänhet och bokförlaget En bok för alla i synnerhet består av den forskning som har bedrivits av biblioteks- och informationsvetarna Karin Saldert och Linnéa Lindsköld från Bibliotekshögskolan i Borås. Lyfter vi blicken lite och tittar på den

¹³ Anders Frenander, *Kulturen som kulturpolitikens stora problem: Diskussionen om svensk kulturpolitik under 1900-talet*. 1: a red. Hedemora: Gidlunds förlag, 2005., s. 155

¹⁴ Frenander 2005, s. 157

¹⁵ Frenander 2010, s. 5

forskning som finns kring bara statligt litteraturstöd eller läsfrämjande ur ett historiskt perspektiv blir urvalet bredare, men här har jag enbart valt att titta på den forskning som specifikt rör sig kring tiden för skapandet av bokförlaget En bok för alla och där förlaget även figurerar för att identifiera vad exakt forskningen har kunnat visa om förlaget och vad som kan behöva undersökas vidare.

Karin Salderts ”Kvalitet, läsfrämjande och tillgänglighet: Kulturpolitiska värderingar och litteratur” från 2004 är en magisteruppsats i Biblioteks- och informationsvetenskap som framlades vid högskolan i Borås där hon studerar de värden och synsätt som konkurrerar hos Litteraturstödet, En bok för alla samt Centrum för lättläst. Materialet som Saldert använder sig av är i huvudsak utredningsmaterial från SOU mellan åren 1974 och 1997, med betoning på materialet från mitten av 1970-talet.¹⁶ Vad Saldert i slutändan kommer fram till är att Litteraturstödet, En bok för alla och Centrum för lättläst kan sägas representera olika sätt att betrakta använda kvalitetsbegreppet, där renodlad kvalitet står i centrum hos Litteraturstödet medan läsfrämjande är viktigast för En bok för alla och tillgänglighet är viktigast för Centrum för lättläst.¹⁷

Saldert konstaterar också att det finns två dominerande synsätt vad gäller just kvalitet inom litteratur. Det första synsättet är att kvalitet är något inneboende i texten, oberoende av vad läsaren i slutändan tycker. Det andra synsättet är att kvalitet ligger i betraktarens öga, att något helt enkelt är högkvalitativt i den utsträckning någon tycker det. Även här går det att konstatera att Litteraturstödet anser att kvalitet är något som är inneboende i själva boken, medan Centrum för lättläst intar uppfattningen att det är upp till läsaren själv att avgöra vad som är kvalitet. Någonstans däremellan hamnar En bok för alla som visserligen använder kvalitetsbegreppet men som i första hand vill få ovana läsare att börja läsa, inte nödvändigtvis att läsa ”bra” böcker. En annan viktig slutsats som Saldert drar är att böckers tillgänglighet med fördel delas upp i två olika typer av tillgänglighet, dels en fysisk tillgänglighet och dels en mer intellektuell sådan. En bok för alla fokuserar på att tillgängliggöra böcker rent fysiskt, medan Centrum för lättläst hoppas kunna göra själva texterna intellektuellt tillgängliga för fler.¹⁸

Linnéa Lindskölds avhandling *Betydelsen av kvalitet: En studie av diskursen om statens stöd till ny, svensk skönlitteratur 1975–2009* från 2013 lades även den fram i Biblioteks- och informationsvetenskap vid högskolan i Borås och är, i egenskap av att den var en avhandling, betydligt mer omfattande än Karin Salderts magisteruppsats. Lindsköld beskriver syftet med sin avhandling som att ”skapa kunskap

¹⁶ Karin Saldert, ”Kvalitet, läsfrämjande och tillgänglighet: Kulturpolitiska värderingar och litteratur” Borås, 2004., s. 17

¹⁷ Saldert 2004, s. 42

¹⁸ Saldert 2004, s. 46

om vilka föreställningar om estetisk kvalitet som finns i svensk litteraturpolitik och hur kvalitetsbegreppet används genom att studera diskursen om stödet till ny, svensk skönlitteratur 1975–2009.”¹⁹ Lindsköld har, i likhet med Saldert innan, valt att använda det omfattande utredningsmaterial som finns på ämnet men expanderar även det till offentligt tryck, tryckta texter i olika tidningar och andra publikationer samt intervjuer med några av de personer som tidigare jobbade med statliga stödprogram till litteratur.

Avhandlingen är uppdelad så att den delar upp tidsperioden 1975–2009 i mindre avsnitt som får ett kapitel var. Det första kapitlet avhandlar 1975–1979, det andra 1980–1989, det tredje 1990–2007 och det fjärde 2008–2009. Här väljer jag att fokusera på fynden som görs under tidsperioden 1975–1979 då det är vad som i huvudsak är av intresse för att se vad det finns för tidigare forskning kring tiden då bokförlaget En bok för alla grundas (vilket sker 1976). En avgörande slutsats som Lindsköld drar är stödprogrammet för litteratur som kommer 1975 föranleds av en intensiv debatt kring om detta stöd borde vara generellt, alltså att alla borde få det, eller om det borde tilldelas enbart vissa verk.²⁰ De som argumenterade för att stödet borde vara generellt gjorde det utifrån uppfattningen att staten inte borde (eller kunde) avgöra vad som var högkvalitativ litteratur och vad som inte var det, medan de som argumenterade för att det enbart skulle finnas till för högkvalitativ litteratur och inte vara generellt menade att det var viktigt att försvara den högkvalitativa litteraturen från marknadens nedbrytande tendenser.²¹ Vad som blir tydligt är att det visar sig svårare än väntat att avgöra exakt vad som var högkvalitativt. Istället var det betydligt lättare att enas om att exempelvis pornografi, våldsskildringar och annat inte kunde klassas som högkvalitativt – ramarna för kvaliteten sattes genom att säga vad kvalitet inte var.²² Vad Lindsköld visar är att kvalitetsbegreppet i allra högsta grad var politiskt och inte något som var frikopplat från politiska ambitioner.²³

Ett begrepp som förekommer hos både Saldert och Lindsköld är begreppet ”litteraturpolitik”, men vad detta begrepp innehåller är något som enbart Lindsköld utvecklar. Enligt Lindsköld är litteraturpolitiken en underkategori till kulturpolitiken. Det statliga stödet till ny, svensk skönlitteratur fördelas av Kulturrådet och anses därför vara kulturpolitiskt.²⁴ Mer specifikt definierar Lindsköld litteraturpolitik

¹⁹ Linnéa Lindsköld *Betydelsen av kvalitet: En studie av diskursen om statens stöd till ny, svensk skönlitteratur 1975–2009*. Bohus: Skrifter från Valfrid, nr. 54, 2013., s. 26

²⁰ Lindsköld 2013, s. 278

²¹ Lindsköld 2013, s. 278

²² Lindsköld 2013, s. 283

²³ Lindsköld 2013, s. 283

²⁴ Lindsköld 2013, s. 22

som ”ett delområde av kulturpolitiken som ägnar sig åt det skrivna ordet.”²⁵ Något förvirrande förekommer inte begreppet litteraturpolitik i någon större utsträckning i diskussionen om kulturpolitikens förhållande till litteraturen i någon annan av den forskning som presenteras här, men likväl är det ett alldeles centralt begrepp i både Salderts och Lindskölds texter. Det hela försvåras av att den större kategori som litteraturpolitiken enligt Lindsköld är en del av, kulturpolitiken, helt saknar en enhetlig definition som alla är överens om. Trots dessa tillkortakommanden vill jag hävda att själva begreppet litteraturpolitik är användbart eftersom det ringar in just en specifik del av kulturpolitiken som har att göra med litteratur. Medan kulturpolitik är ett väldigt brett begrepp där det saknas konsensus kring vad begreppet bör omfatta syftar begreppet litteraturpolitik till att dels slå fast att det kulturbegrepp som används omfattar litteratur, men det visar även att det är en specifik del av detta kulturbegrepp som åsyftas när begreppet används snarare än kulturen i sin helhet.

Jag vill avslutningsvis nämna en avhandling som utkom under tiden jag skrev min undersökning, nämligen bokhistorikern Ragni Svenssons *Cavefors: Förlagsprofil och mediala mytbilder i det svenska litteratursamhället 1959–1982*. Svenssons undersökning är inte helt olik min egen, vi studerar båda förlag som under 1900-talets senare hälft gav ut böcker och som hade en tydlig förlagsprofil som stack ut i mängden. Svensson anlägger i sin avhandling ett bokhistoriskt och litteratursociologiskt perspektiv på vad hon kallar för de mediala mytbilder som skapades runt Bo Cavefors förlag och bilden av förlaget är jämbördig förlagets verksamhet. Bilden av Bo Cavefors som ”the Gentleman Publisher”, kulturaristokraten som startade ett eget förlag i syfte att ge ut böcker för deras litterära innehåll snarare än ekonomisk vinning dominerade.²⁶ Häri finns ännu en likhet med min egen undersökning, Bo Cavefors förlag kallades ofta för ett ”kvalitetsförlag” och de första böckerna som gavs ut år 1959 på förlaget var dramatik, vilket var utmärkande i sin notoriska svårsåldhet.²⁷ Detta imponerade många samtida i pressen som nämnde svårigheterna med att starta nya bokförlag och hålla dem ekonomiskt livsdugliga, särskilt om den som startade förlaget inte ville luta för mycket åt det ”urvattnat lättsålda”.²⁸ Skillnaden mellan min egen undersökning och Svenssons är, utöver det uppenbara faktum att vi studerar olika förlag, att Svensson i sin undersökning gör en bredare undersökning av Bo Cavefors förlag. Svensson utforskar både mediala mytbilder och Cavefors förlagsprofil, men hon går även steget längre och behandlar frågor såsom böckernas fysiska utformning, omslag och platsens betydelse för

²⁵ Lindsköld 2013, s. 33

²⁶ Ragni Svensson, *Cavefors: Förlagsprofil och mediala mytbilder i det svenska litteratursamhället 1959–1982*, Lund: ellerströms förlag, 2018., s. 217

²⁷ Svensson 2018, s. 47

²⁸ Svensson 2018, s. 48

utgivningen då förlagets huvudkontor år 1976 flyttade från Staffanstorp till Lund.²⁹ Ett så brett grepp har jag inte i min undersökning. Jag studerar inte bokomslag eller adresser utan min undersökning lutar istället åt studiet av idéer kring utgivningen från olika håll.

Jag har i denna forskningsöversikt givit läsaren en bild av den forskning som finns kring den statliga kulturpolitik som växte fram under 1970-talet å ena sidan och den forskning som finns om bokförlaget En bok för alla å andra sidan. Vidare har jag visat hur forskningen kring En bok för alla måste förstås mot bakgrund av den kulturpolitik som trädde fram under 1970-talet eftersom En bok för alla som statlig kulturpolitisk åtgärd inte hade varit möjligt innan 1974 då Sverige för första gången fick en nedskrivna, tydlig kulturpolitik med kulturpolitiska mål. En bok för alla grundades 1976 och fick i uppdrag att med hjälp av statligt stöd ge ut kvalitetslitteratur till lågpris, men själva problemet med dyr litteratur är något som föregick den kulturpolitik som slogs fast 1974. Projektet med att ge ut kvalitetsböcker till lågpris enligt En bok för allas modell blev inte till 1968, då Olof Palme uttryckte sitt bekymmer över de höga bokpriserna, eftersom det inte fanns något kulturpolitiskt ramverk att göra detta inom. Problemet fick vänta till efter 1974 då det fanns en kulturpolitik med tydliga antikommersiella mål inom vilken En bok för alla kunde bli en kulturpolitisk åtgärd. Jag har även visat att när En bok för alla grundades 1976 var det sig svårt att avgöra exakt vad som utgjorde den "kvalitetslitteratur" som förlaget vill publicera och problem uppstår också kring vem eller vilka som har rätt att uttala sig om vad som är kvalitetslitteratur i motsats till kiosklitteratur av lägre kvalitet.

Forskningen som finns idag kring både 1970-talets kulturpolitik och En bok för alla kretsar ofta kring 1970-talet och går sällan bakåt i tiden för att försöka spåra var denna vändning 1974 kommer ifrån. Den forskning som tar En bok för alla som kulturpolitiskt, och litteraturpolitiskt, består alltså av en magisteruppsats och en avhandling. I dagsläget finns det dock ingen forskning som studerat En bok för alla närmare, och ingenstans i den tidigare forskning där En bok för alla figurerar används vare sig Stiftelsen Litteraturfrämjandets arkiv eller Hans Olof Johanssons rapport som kommit att bli alldeles avgörande för min egen undersökning. Här finns med andra ord ett glapp i forskningen. En bok för alla är ett unikt fall där staten gick in och subventionerade kvalitetslitteratur och genom att studera En bok för alla kan vi därför lära oss mycket om 1970-talets kulturpolitik.

Slutligen vill jag lyfta tanken om antikommersialismens liv efter döden. Statsstödet till En bok för alla upphörde år 2007 och sedan dess har förlaget i stort sett enbart ägnat sig åt återutgivning av böcker.³⁰

²⁹ Svensson 2018, s. 173

Även om *En bok för alla* fortfarande ger ut böcker är det bokförlag som en gång gav ut böcker med statligt stöd borta. Samtidigt kan vi konstatera att motståndet mot kommersialismen inte försvunnit. Tvärtom finns det idag de som lyfter det faktum att en alltför kommersialiserad bokmarknad där enbart bästsäljare får plats i längden utgör ett hot mot demokratin. Sveriges författarförbund är en av de aktörer som försökt ringa varningsklockorna för det hot som kommersialiseringen anses utgöra och i en undersökning som förbundet låtit SIFO göra visar det sig att allt färre författare klarar av att leva på enbart sitt författarskap.³¹ Även om frågan om kommersialismen inte är den mest aktuella inom kulturdebatten idag visar det sig att den inte har försvunnit helt. En undersökning som fokuserar på hur vi har hanterat problemet förr skulle kunna ge oss en del insikter kring hur vi ska försöka gå tillväga för att lösa problemet idag.

Disposition

För att ge läsaren en bild av vad som föregick *En bok för alla* och hur förlaget hängde ihop med andra delar av min undersökning såsom Stiftelsen Litteraturfrämjandet kommer jag inledningsvis att ge en historisk och organisatorisk bakgrundsorientering. För att kunna presentera de olika materialtyper jag använder i min undersökning krävs en del avvägningar. Frågor om texten bör vara tematisk eller kronologisk är ett exempel, om jag borde blanda olika materialtyper i redovisningen är en annan. I mitt material har det som tur är visat sig att det tematiska och det kronologiska ofta har gått hand i hand, en del problemkluster är förekommande under en viss tidsperiod genomgående i allt mitt material. Ett exempel på detta är schismen mellan Stiftelsen Litteraturfrämjandet och Svenska Bokförläggarföreningen, det omskrivs i både mitt material från Stiftelsen Litteraturfrämjandets arkiv under våren och början av sommaren 1976 och parallellt i tidningarna vid samma tid. Jag har däremot valt att skilja mina materialtyper åt för tydlighets skull då jag velat att det hela tiden ska vara tydligt för läsaren i vilka miljöer vi rör oss. Jag har också valt att dela upp undersökningen i tre delar för att spegla mina tre frågeställningar och presenterar dem i samma ordning, det bör dock understrykas att det här inte rör sig om helt täta skott. Av dessa skäl kommer jag först att ge läsaren en bakgrund, därefter presentera arkivmaterialet, därefter tidningsmaterialet och sist Hans Olof Johanssons rapport *en bok för alla?: Rapport om en utvärdering av Litteraturfrämjandets försök med femkronorsböcker*.

³⁰ *En bok för alla, Om En bok för alla*. [Online] Tillgänglig på: <http://enbokforalla.se/om-oss/om-en-bok-for-alla/>. Hämtad 6 december 2017.

³¹ Olsdotter Arnmär, Anna, "Bästsäljare tränger undan udda berättelser", *Sveriges Television* 25 december 2017. Tillgänglig på: <http://www.svt.se/nyheter/inrikes/bastsaljare-tranger-undan-udda-berattelser>. Hämtad 6 december 2017.

Bakgrund

Den som i november 1976 öppnade en dagstidning hade kunnat se en del intressant reklam för ”boken för alla”. Domus och Konsum informerade exempelvis *Dagens Nyheter*s läsare om att de vid sidan om reklamen för rödspätta och schampo nu hade den Litteraturfrämjandets femkronorsböcker i sina varuhus. Boken för alla var egentligen fem olika böcker inledningsvis och de ingick alla i den serie som Stiftelsen Litteraturfrämjandet började ge ut under hösten 1976 för fem kronor styck. Stiftelsen Litteraturfrämjandet fick statsbidrag för att kunna ge ut böckerna så billigt och sälja dem på såväl Domus som Pressbyrån och hos den lokala bokhandlaren. Tanken var att ju billigare och mer lättillgängliga böckerna var, desto mer skulle de sälja och desto fler skulle de nå ut till. Böckerna blev en succé. I november distribuerades 162 900 exemplar av böckerna till olika återförsäljare och innan året var slut hade de flesta redan sålts.³²

Jag vill i detta avsnitt visa den utveckling som föranledde En bok för alla, hur det kunde komma sig att staten tecknade ett avtal med en stiftelse som jobbade med läsfrämjande om att ge ut kvalitetsböcker till lågpris och finansierade det förlag som den stiftelsen kom att ge ut böckerna igenom – nämligen En bok för alla. Litteraturen som politisk fråga var inte ny 1976. Det var däremot det direkta statliga ingripandet i skapandet av ett så kallat massmarknadsförlag. Jag tar min utgångspunkt i den utredning som tillsattes år 1968 som behandlade frågan om litteraturens roll i samhället och vilka stödåtgärder samhället kunde använda för att se till att litteraturen stärktes. Därefter kommer jag att diskutera det som kommit att kallas för förlagskrisen åren 1970–1971 för att se hur denna påverkade de stora förlagshusen och bokutgivningen och hur krisen lade grunden för de förslag som åren därpå skulle lanseras för hur litteraturen skulle stärkas och räddas undan framtida kriser.

Bild 1: Informationsblad från Stiftelsen Litteraturfrämjandet (1976)

Litteraturutredningen 1968

Förslaget om etablerandet av ett massmarknadsförlag med statligt stöd kommer från Litteraturutredningen som tillsattes 1968 (härefter kallad L68) och som presenterade sitt slutbetänkande

³² Nils Thedin och Lasse Stenberg, "Framgång ger bekymmer", *Dagens Nyheter* 4 januari 1977, s. 4

Boken 1974.³³ År 1968 var dåvarande utbildningsminister Olof Palme bekymrad över de höga bokpriserna och tillsatte därför den så kallade Litteraturutredningen för att bland annat undersöka vad ”som från samhällets sida kan göras för att underlätta spridningen av den kvalitetslitteratur som har svårigheter att nå ut”.³⁴ Det framgick också i direktiven till utredningen att personer i högre inkomstgrupper tenderade att läsa fler och bättre böcker än de som tjänade mindre. Med andra ord fanns ett tydligt klassperspektiv med i utredningens ambitioner att åtgärda den skeva fördelning av den kvalificerade kulturen som omnämns. Även kvinnor omnämns som särskilt utsatta. Bland kvinnor i de kulturfattiga grupperna var läsfrekvensen ”anmärkningsvärt låg”.³⁵ Litteraturutredningen blev omfattande: slutbetänkandet uppgår till över 400 sidor och utöver det utgavs även ett antal kortare texter och delbetänkanden under åren 1968–1974. Vad som intresserar mig i denna undersökning är förslaget om att etablera ett statssubventionerat massmarknadsförlag för spridning av kvalitetslitteratur till lågpris. I kapitel 5.6.4 – ”Tänkbara stödåtgärder för massdistribution av kvalitetslitteratur” – skisserades för första gången det förslag som skulle bli En bok för alla. Inledningsvis konstateras att böcker inhandlades genom två olika distributionskanaler: Pressbyråns distributionsnät och bokhandeln där Pressbyrån ger ut lågkvalitativ massmarknadslitteratur och den dyrare kvalificerade litteraturen fanns att tillgå hos boklådor i stora och medelstora svenska städer. Utredningen kom fram till att massmarknadslitteraturen vunnit spridning på kvalitetsbokens bekostnad och att ett försök med massdistribution av kvalitetslitteratur skulle behöva inrikta sig på att återvinna marknadsandelar från den lågkvalitativa litteraturen genom de distributionskanaler där massmarknadslitteraturen redan fanns, alltså via Pressbyråns återförsäljare.³⁶ Härefter nämndes ett antal exempel på hur detta har gjorts tidigare. Mest framträdande är förlaget Folket i Bilds så kallade ”folkböcker” som gavs ut under 1940- och 1950-talen som blev så framgångsrika att Bonniers hoppade på trenden och började ge ut böcker inom ramen för Bonniers Folkbibliotek (BFB) år 1947.³⁷ Framgången blev dock inte varaktig, Folket i Bilds folkböcker lades ner i början av 1960-talet och BFB upphörde 1970.³⁸ Även om idén att ge ut kvalitetsböcker till lågpris för all del inte var ny var det nya att staten nu skulle gå in som garant och på så vis säkerställa att bokutgivningen inte upphörde på grund av hård konkurrens eller sviktande lönsamhet.

³³ 1968 års litteraturutredning 1974

³⁴ 1968 års litteraturutredning 1974, s. 418

³⁵ 1968 års litteraturutredning 1974, s. 415

³⁶ 1968 års litteraturutredning 1974, s. 194

³⁷ Det rör sig här om förlagshuset Bonniers. Senare i undersökningen kommer Gerard Bonnier att figurera, men benämns enbart som Bonnier för att inte blanda ihop de två.

³⁸ 1968 års litteraturutredning 1974, s. 194

Från förlagskris till lågpris

Litteraturutredningen som tillsattes 1968 ger en god bild av situationen på bokmarknaden under 1960-talets slut och ger, som jag visat, läsaren en översikt av tidigare exempel på massmarknadsutgivning i olika former. Vad L68 däremot inte fick möjlighet att fördjupa sig i var den så kallade ”förlagskrisen” som uppstod åren 1970–1971, under utredningens pågående arbete, och som onekligen togs i beaktande när Stiftelsen Litteraturfrämjandet några år senare lanserade *En bok för alla*. Förläggaren Per I. Gedin, dåvarande chef för Wahlström & Widstrands bokförlag, skriver om detta i sin bok *Litteraturen i verkligheten: Om bokmarknadens historia och framtid* från 1975. Utgångspunkten för boken är just förlagskrisen, men den går också längre tillbaka i tiden och spekulerar en del kring hur framtidens bokmarknad kommer att se ut. Ett antal olika faktorer samverkade för att skapa krisen, men den kanske viktigaste var de ökande bokpriserna. Enligt Gedin steg bokpriserna med cirka 130% under 1960-talet medan konsumentprisindex steg med 50% under samma tid. Allt blev dyrare på grund av inflationen, men bokpriserna sköt i höjden. Intressant att notera är att regeringens proposition för en ny statlig kulturpolitik 1975 kom att konstatera att trenden med ökande bokpriser bröts åren 1968–1973, med undantag för ”kvalitetspocketböckerna” vars priser fortsatte stiga.³⁹ Samtidigt ökade antalet utgivna titlar med närmare 70% under åren 1956–1970.⁴⁰ Problemet var att försäljningen av böcker inte ökade i samma takt. Bokmarknaden gick på högvarv men när bokpriserna höjdes och det fanns fler och fler böcker att tillgå minskade lönsamheten per utgiven titel, vilket i sin tur drev förlagen att publicera ännu fler titlar för att täcka upp. Krisen kom, enligt L68, att främst drabba de så kallade ”kvalitetsförlagen” och de beklagar i ett delbetänkande om situationen leder till att förlagen, till följd av dålig lönsamhet, skiftar fokus från kvalitetslitteraturen till underhållningslitteratur som är mer ekonomiskt gångbar.⁴¹

Att det fanns problem och utmaningar på bokmarknaden när Stiftelsen Litteraturfrämjandet började ge ut böcker 1976 rörde inga tvivel om bland alla inblandade, såväl utredare som politiker och förläggare var överens om att något behövde göras för att förbättra situationen och inte minst stärka kvalitetslitteraturen. *En bok för alla*, med sitt statliga stöd och sina låga priser, var ett svar på frågan om vad som behövde göras. Det var däremot inte det enda. Det tydligaste exemplet på en annan statlig åtgärd som infördes vid ungefär samma tid var det statliga litteraturstödet. Det statliga litteraturstödet

³⁹ 1974 års kulturproposition 1975 (Prop. 1975:20), s. 22

⁴⁰ Per I. Gedin, *Litteraturen i verkligheten: om bokmarknadens historia och framtid*. Stockholm: Prisma, 1975., s. 88–89

⁴¹ 1968 års litteraturutredning, *En bok om böcker: Litteraturutredningens branschstudier: separat bilagedel 3 till Litteraturutredningens huvudbetänkande*. Stockholm, 1972., sid. 265

skiljde sig från En bok för alla i den bemärkelsen att de utgick till redan etablerade förlag som ett efterhandsstöd. Ett förlag, låt säga Norstedts, publicerade en bok och kunde sedan söka statsbidrag för att täcka upp produktionskostnaderna för boken vilket ledde till att boken blev en mindre riskabel investering så länge den fick statsbidrag.⁴² Det statliga litteraturstödet finns kvar än idag, till skillnad från statsbidraget till En bok för alla som avvecklades 2007, och orsakar fortfarande en del debatt. Ett exempel är en debatt som fördes i *Svenska Dagbladet* i början av mitten av februari 2018 och som började med att företrädare för bland andra bokförlagen Lind & Co., Bladh By Bladh och Ordfront kritiserade att den statliga styrningen av litteraturstödet blivit alltför klåfingrig och att politiska målsättningar fått högre prioritet än ambitioner om kvalitet.⁴³ De fick gehör från Liberalernas gruppledare Christer Nylander som därutöver menar att kvalitetskulturen gör människor bildade, nyfikna och eftertänksamma och att bristen därpå leder till att människor blir okunniga och lättlurade.⁴⁴

En bok för allas struktur och historia

Den som vill förstå de diskussioner som fördes och de beslut som fattades gällande

En bok för alla under åren 1976–1979

behöver en förståelse av hur En bok för alla fungerade som organisation.

Huvudorganisationen för En bok för alla var Stiftelsen Litteraturfrämjandet.

Förlagsenheten startades 1976 för att ge ut de första böckerna i serien som kom att kallas för En bok för alla och det blev även namnet på förlaget. Stiftelsen

Litteraturfrämjandet hade en egen styrelse och en egen verkställande direktör medan

En bok för alla hade en förlagschef och ett förlagsråd. Förlagschefen hade till uppgift att bereda förslag till förlagsrådet. Ett

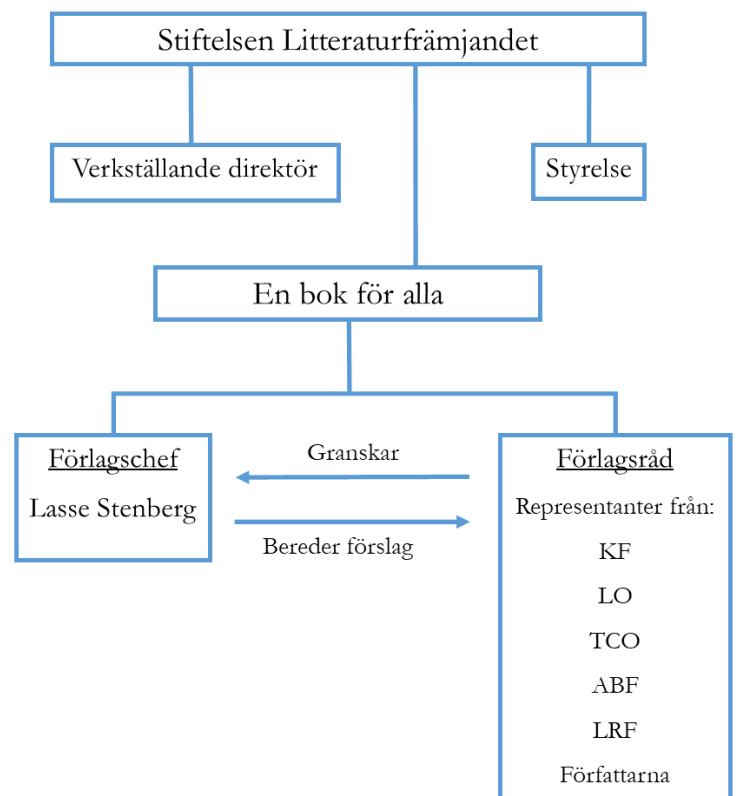

Bild 2: Organisationskarta över Stiftelsen Litteraturfrämjandet och En bok för alla

⁴² 1974 års kulturproposition 1975, s. 27ff.

⁴³ Ola Wong, "Förlagen: bara 'godkända' böcker får stöd av staten, *Svenska Dagbladet* 17 februari 2018

⁴⁴ Christer Nylander, "Kvalitet – inte 'rätt' åsikter – bör vara politikernas mål, *Svenska Dagbladet* 4 mars 2018

exempel kunde vara att förlagschefen tog fram en lista på tänkbara titlar som förlaget skulle ge ut framöver, och förlagsrådet i sin tur beslutade om vilka böcker från listan som skulle väljas. Förlagsrådet hade också till uppgift att granska förlagschefens verksamhet. Vid varje sammanträde fick förlagschefen avlägga rapport om vad som hade skett inom förlaget sedan förlagsrådets senaste sammanträde. Förlagsrådet hade en avgörande roll i förlagets utgivning och fattade de avgörande inriktningsbesluten medan förlagschefen arbetade mer operativt.

Något kort bör här även sägas om Stiftelsen Litteraturfrämjandets historia. Det hela började på initiativ av poeten Carl-Emil Englund då han jobbade inom Kooperativa Förbundet och startade det som kom att kallas för Boklotteriet, ett lotteri där priserna var böcker och vars överskott gick till att hjälpa författare genom att dela ut olika priser och stipendier. Efter Englunds död i december 1964 omvandlades Boklotteriet året därpå till en stiftelse, nämligen Stiftelsen Litteraturfrämjandet. Boklotteriet fortsatte sin verksamhet och priserna och stipendierna fortsatte att delas ut, men allt skedde nu under det organisatoriska paraply som Stiftelsen Litteraturfrämjandet utgjorde. Stiftelsen Litteraturfrämjandet levde kvar fram till 1992 då sviktande intäkter från Boklotteriet och indragna kulturstöd (dock inte beträffande stödet till *En bok för alla*) ledde till att Stiftelsen Litteraturfrämjandet gick i konkurs. Idén till Boklotteriet lär ha kommit från ett något oväntat håll, nämligen från Bruno Kreisky som åren 1970–1983 var förbundskansler för Österrike. Kreisky kom till Sverige som politisk flykting år 1938 och fick praktik på Konsum i Stockholm. En dag lär hans chef ha kommit med en uppmaning om att ge några förslag på hur arbetsplatsen kunde förbättras och Bruno Kreisky hade kommit att tänka på boklotterierna som funnits i hans hemland. Efter ett antal försök med boklotterier plockades idén upp av Carl-Emil Englund och utvecklades vidare.⁴⁵

⁴⁵ Kent Eriksson, *Vägen till läsarna: en läsfrämjares minnen*. Stockholm: En bok för alla, 2012., s. 12

Stiftelsen Litteraturfrämjandets arkiv

Korrespondens och mötesprotokoll från förhandlingarna mellan Stiftelsen Litteraturfrämjandet, Svenska Bokförläggareföreningen och Utbildningsdepartementet

En del av Stiftelsen Litteraturfrämjandets arkiv är den bevarade korrespondens som finns. Här finns ett stort antal brev, även brev exempelvis Svenska Bokförläggareföreningen till Utbildningsdepartementet där Stiftelsen Litteraturfrämjandet inte har varit mottagare. Dessa brev ger en inblick i en del av de diskussioner som fördes mellan regelrätta möten. Den andra del som jag valt att lägga under detta avsnitt är de promemorior och protokoll som finns bevarade i arkivet från förhandlingarna mellan Stiftelsen Litteraturfrämjandet och Svenska Bokförläggareföreningen. Genom att behandla materialet kronologiskt snarare än efter materialtyp har jag vävt ihop en sammanhängande bild av händelseförloppet under de första månaderna 1976.

Den första bevarade korrespondensen som skedde mellan Stiftelsen Litteraturfrämjandet och företrädare för förlagsbranschen är ett brev daterat 22 januari 1976 där Gerard Bonnier och Jonas Modig från Svenska Bokförläggareföreningen som beskriver hur de i juni 1975 överlämnade en promemoria till Utbildningsdepartementet med ett förslag på hur ett massmarknadsförlag av den typ som diskuterats sedan L68 först föreslog det i sitt slutbetänkande från 1972. De ger också en kortfattad beskrivning av förslaget som gick ut på att massmarknadsförlaget skulle vara icke vinstdrivande och därför drivas i stiftelseform. Förlaget borde fokusera på att ge ut ”succéböcker som tidigare utgivits på andra förlag och sålt slut i andra, högre prissatta billighetsutgivningar.” Enligt förslaget borde dessa böcker vara lättlästa och samtidigt ha hyfsat hög litterär nivå. Här gavs även några exempel på författare som skulle kunna bli intressanta att ge ut inom ramen för det nya massmarknadsförlaget: Ivar Lo Johansson, Hjalmar Bergman, Eyvind Johnson, Charles Dickens, Fjodor Dostojevskij, Ernest Hemingway och Raymond Chandler. Förslaget i den promemoria som Svenska Bokförläggareföreningen här nämner utgick inte från att förlaget skulle få statsbidrag, istället tänkte de sig att de huvudsakliga försäljningskanalerna skulle vara skolor och företag, med varje bok kostande runt 10 kronor styck. Avslutningsvis skriver Bonnier och Modig att bokbranschen var försiktigt positiv till idén om ett massmarknadsförlag men att de samtidigt såg en del risker vad gäller konsekvenserna detta kunde få för utgivningen av kvalitetslitteratur som redan finns och för bokhandeln när nya försäljningsvägar introduceras.

Svenska Bokförläggareföreningen skickade 3 februari 1976 ett brev till Rune Ovik, dåvarande verkställande direktör för Stiftelsen Litteraturfrämjandet, som var undertecknat av Gerard Bonnier och

Jonas Modig. I brevet förmedlar dessa en ”positiv grundsyn” på förslaget om ett massmarknadsförlag. Däremot fanns det en del problem och reservationer. I huvudsak handlade kritiken och oron om att Svenska Bokförläggareföreningen ville ha representation inom det nya förslagens styrelse eller förlagsråd. Eftersom styrelsen för Svenska Bokförläggareföreningen inte hade hunnit sammanträda från den tid då förslaget om massmarknadsförlaget blivit känt och att Bonnier och Modig skrev brevet var medskicket deras egna, och inte något som styrelsen vid det laget hade tagit ställning till.

Svenska Bokförläggareföreningen skickade även ett brev till Utbildningsdepartementet vars ankomst är daterat till 13 februari 1976 och som finns bevarat i Stiftelsen Litteraturfrämjandets arkiv där de uttrycker sitt starka missnöje med den korta varsel som Svenska Bokförläggareföreningen och förlagsbranschen fick när det tillkännagavs att regeringen skulle uppdra åt Stiftelsen Litteraturfrämjandet att påbörja utgivningen av lågprisböcker genom det nystartade massmarknadsförlaget. Därutöver beklagar de att regeringen inte hade bjudit in Svenska Bokförläggareföreningen till samtal eller förhandlingar, trots att Svenska Bokförläggareföreningen tidigare hade lyft frågan i den ovannämnda promemorian från 1975 och att de även nu är positiva till förslaget. Bonnier och Modig, som skrev för Svenska Bokförläggareföreningen, hade den här gången talat med styrelsen och fått deras godkännande att representera Svenska Bokförläggareföreningen och menade att tanken med massmarknadsförlaget var god men att det riskerade att uppstå en situation där själva genomförandet skulle misslyckas. Styrelsen gjorde ett medskick till utbildningsminister Bertil Zachrisson att Svenska Bokförläggareföreningen gärna skulle föra en dialog med regeringen om ”projektet i de avseenden som särskilt kan påverka den reguljära bokmarknaden, t. ex. principerna för titelurval, licensersättningar till förlagen samt ersättningar till upphovsmännen.”⁴⁶

Ett av allt att döma avgörande möte mellan Stiftelsen Litteraturfrämjandet och företrädare för den etablerade bokbranschen ägde rum 18 mars 1976 för uppstarten av En bok för alla. Representanter från Norstedts, Bonniers, Wahlström & Widstrand, Svenska Bokförläggareföreningen, Stiftelsen Litteraturfrämjandet, Rabén & Sjögren och Prisma träffades i Stiftelsen Litteraturfrämjandets lokaler för att diskutera frågan om det kommande massmarknadsförlaget och tack vare protokollssekreterare May Johansson finns mötet transkriberat i sin helhet. Mötet inleddes med att Gerard Bonnier förklarade att förlagsbranschen överlag var väldigt mån om att massmarknadsförlagets utgivning inte skulle störa den ordinarie utgivningen på de redan etablerade förlagen. Ivar Sundvik svarade för Stiftelsen Litteraturfrämjandet att intentionen hela tiden varit att inte störa den ordinarie utgivningen utan fungera

⁴⁶ Jonas Modig och Gerard Bonnier, *Brev från Svenska Bokförläggareföreningen till utbildningsminister Bertil Zachrisson*, 13 februari 1976

som ett komplement snarare än en konkurrent, varpå Jonas Modig för Svenska Bokförläggareföreningen förklarade att problemet var att de intentioner som fastslagits och det förslag som lagts fram inte verkade gå ihop. Han förtydligade därutöver att det i media framställts som om Svenska Bokförläggareföreningen krävt en absolut majoritet i styrelsen för det nya förlaget, men att så inte var fallet utan att de krävt ett ”reellt inflytande” för att verksamheten inte skulle hota de andra förlagens affärsverksamhet. Sundvik förklarade då att förlagen inte skulle få några platser alls i förlagets styrelse, eftersom styrelsen för förlaget skulle vara Stiftelsen Litteraturfrämjandets styrelse med dess tillhörande representanter för medlemsorganisationerna. Däremot skulle det finnas ett förlagsråd där de andra förlagen var tänkta att ingå. P.A. Sjögren, Gerard Bonnier och Per Gedin blev alla chockade av det beskedet, de hade uppenbart inte fått vetskap om det innan och Gedin påpekade att förlagsbranschen redan tidigare varit frustrerade över det bemötande de fått från utbildningsdepartementet och att detta bara bekräftade den ovilja till samarbete som de upplevde fanns. Bonnier hävdade att hans organisation (vi får anta att Bonnierförlagen är vad som åsyftas) redan hade beslutat att de skulle ingå i En bok för allas styrelse, vilket skulle bli svårt om Stiftelsen Litteraturfrämjandets styrelse skulle vara styrelse även för En bok för alla. När förlagsbranschens representanter försökte gräva i exakt vilken roll det var tänkt att förlagsrådet skulle komma att ha fick de inga besked, annat än att förlagsrådet skulle ha en avgörande roll i titelurval för publikation och överlag ha en stark roll inom organisationen för En bok för alla. Eftersom beskedet att En bok för alla inte skulle ha en specifik förlagsstyrelse kom som en nyhet för förlagsrepresentanterna gjordes inga direkta framsteg i frågan under mötet. Det avslutades helt enkelt med att de skulle ta med sig frågan tillbaka till sina respektive styrelser.

På mötet den 18 mars diskuterades även en annan fråga – den om utgivning. Förlagen var väldigt måna om att En bok för alla enbart skulle ägna sig åt återutgivning av böcker som redan publicerats och ingen nyutgivning och frågan om licensersättningar diskuterades. Eftersom inget beslut hade fattats om vilka böcker som skulle ges ut eller exakt hur förlaget skulle bedriva sin verksamhet nåddes ingen konsensus här heller. Vad som är tydligt är att det under mötet pågick en tydlig dragkamp mellan förlagen och Stiftelsen Litteraturfrämjandet. Förlagen ville ha ett avgörande inflytande över En bok för alla för att säkerställa att det nya massmarknadsförlaget inte skulle komma i vägen för deras utgivning. Stiftelsen Litteraturfrämjandet å andra sidan vidhöll att förlagen skulle ingå i en större grupp, förlagsrådet, men att de inte skulle få mer inflytande än någon annan organisation som satt i förlagsrådet. Därutöver visade sig Stiftelsen Litteraturfrämjandet ovilliga att lämna några löften om att inte ägna sig åt nyutgivning, även om de påstod att de hänvisat intresserade författare till andra förlag och förklarat att de enbart gav ut tidigare utgivna titlar ville de inte låsa sig vid en hållning i frågan. Stiftelsen Litteraturfrämjandet ville med sin nya förlagsverksamhet ha så stor frihet som möjligt för att kunna lyckas på en redan etablerad

marknad och ansåg att det lämpliga vore att behandla företrädarna för bokbranschen på samma sätt som företrädarna för de andra medlemsorganisationerna som ägde stiftelsen och ge dem en plats i förlagsrådet, därigenom kunde de få representation i styrandet av förlaget utan att ha majoritet eller vetorätt. Svenska Bokförläggareföreningen var som jag visat måna om att inte hamna i en konkurrenssituation med ett statssubventionerat förlag och ville ha så mycket inflytande som möjligt i det nya förlaget. Att hävda att Stiftelsen Litteraturfrämjandet och förlagsbranschen vid den här tiden befann sig på en kollisionskurs vore en överdrift. Vad som är tydligt är däremot att de två aktörerna i viss utsträckning hade olika – motstridiga – intressen enligt bokbranschens företrädare.⁴⁷

En promemoria daterad 23 mars 1976 från Stiftelsen Litteraturfrämjandet angående det tänkta förlagsrådet där det framgår att detta borde bestå av representanter för Stiftelsen Litteraturfrämjandets medlemsorganisationer som skulle utses av stiftelsens styrelse samt Svenska Bokförläggareföreningen och Sveriges författarförbund som båda ”inbjudes utse egna representanter till rådet”, men att dessa inte fick utgöra majoritet. I en handgjord ändring daterad 19 maj 1976 har raden om Svenska Bokförläggareföreningen och Sveriges författarförbund strukits och ersatts med ”Representanter för förläggarna och författarna”. Rådet beskrivs som en rådgivande instans som tillsammans med Stiftelsen Litteraturfrämjandets styrelse och förlagschefen skulle utforma de allmänna riktlinjerna för förlaget, dess målsättning, principen för urval av boktitlar samt marknadsföring. I en efterföljande promemoria daterad 1 juni 1976 har frågan om representation förtydligats och ändrats. Nu framgick det att förlagsrådet skulle bestå av totalt nio ledamöter, varav fem skulle tillsättas av Stiftelsen Litteraturfrämjandets styrelse och de övriga fyra skulle vara representanter för författarna, folkrörelseförlagen, övriga förlag och bokhandeln.⁴⁸

Gerard Bonnier skriver i ett brev daterat 15 juni 1976 till utbildningsdepartementet att Svenska Bokförläggareföreningen var missnöjda med den, som de såg det, närmast obefintliga representation de fått i förlagsrådet och att de hade hoppats att de skulle få mer än två av nio ledamöter. Med anledning av det tillkännagavs att styrelsen för Svenska Bokförläggareföreningen beslutat att avsäga sig sin representation i förlaget, mot vilket Bo Cavefors Bokförlag AB reserverade sig.⁴⁹

⁴⁷ May Johansson (sekr.), *Protokoll fört vid möte mellan företrädare för Stiftelsen Litteraturfrämjandet och förlagsbranschen*, 18 mars 1976

⁴⁸ Stiftelsen Litteraturfrämjandet, *Promemoria angående En bok för allas förlagsråd*, 23 mars 1976

⁴⁹ Gerard Bonnier, *Brev från Svenska Bokförläggareföreningen till utbildningsminister Bertil Zachrisson*, 15 juni 1976

Förlagsrådets sammanträdesprotokoll

Förlagsrådet för En bok för alla kom att påbörja sin verksamhet efter sommaren 1976 då planerna på bokutgivning gick från att vara förslag, som hade diskuterats intensivt under våren, till att bli en riktig verksamhet och förlagsrådet kom under den treåriga period jag studerat att sammanträda månadsvis. Jag kommer här inte att föredra protokollen i sin helhet, utan kommer att hänvisa till de delar som är intressanta för min undersökning. En stor del av de beslut som fattades på förlagsrådets sammanträden handlade om frågor såsom ekonomi, personal, justering av tidigare protokoll och annat. Eftersom dessa inte har en direkt koppling till den utgivningspolitik jag studerar har jag valt att inte använda de delarna av materialet. Det första protokollet som fördes vid förlagsrådets sammanträde som är av intresse för min undersökning är från deras möte 21 oktober 1976. Under punkten *Rapport om senare utgivning* framgår att förlagschefen bitt ledamöterna i förlagsrådet att inkomma med förslag på titlar för kommande utgivning och på mötet diskuterades frågan om **att skaffa fram titlar som var fria från förlagsersättning** (där En bok för alla inte behöver betala licensavgift till det förlag som ursprungligen utgav titeln). Enligt protokollet skulle detta innebära de flesta böcker som inte funnits i tryck de senaste fem åren, men det innebar förstås också – även om det inte nämns i protokollet – att förlaget skulle få en slags fördröjning i sin utgivning på ett antal år och utgivningen skulle kanske inte bli lika spännande.⁵⁰

Nästa gång senare eller framtida utgivning kom att diskuteras var på förlagsrådets sammanträde den 27 december 1976: Under punkten *Principdiskussion om senare utgivning* framgår att två boklistor med förslag på titlar fanns att ta ställning till, en som hade tagits fram av förlagsrådet själva och en som författaren Göran Palm bidragit med. Varför Göran Palm skickade in ett förslag på titlar att publicera framgår inte. Däremot framgår det i ett senare protokoll från 8 november 1978 att Göran Palm skickat ett brev till förlaget i egenskap av att han vid den här tiden var ordförande för Författarförlaget där han uttryckte sitt missnöje med att En bok för alla inte hade publicerat några böcker från Författarförlaget, och att alla Författarförlagets titlar stod till förfogande. Mot bakgrund av de två ovannämnda förslagen vid mötet i december 1976 diskuterades förlagets framtida utgivning och vilken typ av profil och inriktning förlagsrådet ville att förlaget borde ha framöver och kom fram till att det borde finnas med en bok skriven av en kvinnlig författare vid varje utgivningstillfälle, att huvudvikten av utgivningen borde ligga på böcker skrivna av ”yngre författare, gärna unga nordiska, som skriker nutidsromaner” samt att de vid något tillfälle gärna borde publicera en lyrikantologi.⁵¹

⁵⁰ May Johansson (sekr.), *Protokoll fört vid förlagsrådets sammanträde*, 21 oktober 1976

⁵¹ May Johansson (sekr.), *Protokoll fört vid förlagsrådets sammanträde*, 27 december 1976

Protokollen från åren 1977 och 1978 är i allt väsentligt förteckningar över en verksamhet som fungerar utan några större problem. Förlagschefen presenterade förslag på boklistor för utgivning hos förlaget och förlagsrådet röstar igenom dessa utan bekymmer, därtill finns en del ekonomiska bestyr och annat men inga större konflikter eller frågor blossar upp. Efter våren 1976 hade förhandlingarna mellan Stiftelsen Litteraturfrämjandet och Svenska Bokförläggareföreningen lagt sig, och under återstoden av 1976 arbetade den nystartade förlagsverksamheten fram sin specifika profil och inriktning.

Den 16 januari 1979 sammanträdde förlagsrådet i sedvanlig ordning, men den här gången är protokollet som fördes vid mötet betydligt mer utförligt än vid tidigare sammanträden. Där sekreteraren May Johansson tidigare skrivit protokoll som enbart var en förteckning över beslut finns ges denna gång en tydligare bild av hur diskussionerna gick. Mötet kom att kretsa mycket kring förlagets eventuella framtid efter att den treåriga försöksperioden med statsbidrag skulle löpa ut i juni 1979. Bland annat diskuterades priserna på förlagets böcker, som dittills hade varit fem kronor per bok, och de flesta i förlagsrådet verkade kunna tänka sig en höjning av priset i framtiden. Bengt-Erik Hedin motsatte sig enligt protokollet inte förslaget, men han gjorde medskicket att beteckningen ”femkronorsböcker”, som böckerna kommit att kallas, skulle bli problematisk om priset höjs. Inga Hamngren och Nils Ellebring tyckte att det bästa vore att avvakta och se hur det skulle bli med statsbidraget och förlagets ekonomiska förutsättningar framöver, men de kunde tänka sig en höjning till sju eller tio kronor per bok. Vid samma möte föreslog Bengt-Erik Hedin också att En bok för alla borde undersöka möjligheterna att ge ut en novellantologi med noveller skrivna av unga författare om hur det var att leva i Sverige på 1970-talet, varpå förlagschefen påtalade att det skulle vara svårt att få med det i årets utgivning på grund av tidsbrist.⁵²

Ett antal olika spår kan identifieras i arkivmaterialet från Stiftelsen Litteraturfrämjandet och dess förlagsenhet, En bok för alla. Det första är det motstånd från Svenska Bokförläggareföreningen uppvisade under 1976 när förslaget med ett massmarknadsförlag presenterades samt när det genomfördes, Svenska Bokförläggareföreningen var i huvudsak missnöjda med regeringens hantering av frågan och upplevde att de inte fick tillräckliga gehör för sina önskemål men det tycks även ha funnits en del missnöje med att Stiftelsen Litteraturfrämjandet inte satte ner foten utan snarare arbetade nära med regeringen i frågan. Svenska Bokförläggareföreningen menade att risken med ett massmarknadsförlag av den här modellen som skulle utge kvalitetslitteratur till mycket låga priser var att förlagets utgivning skulle påverka de redan etablerade förlagens utgivning och i värsta fall driva dem

⁵² May Johansson (sekr.), *Protokoll fört vid förlagsrådets sammanträde*, 16 januari 1979

i en riktning där ett större fokus skulle ligga på kommersiellt gångbara böcker eftersom kvalitetslitteraturmarknaden skulle domineras av En bok för alla. Stiftelsen Litteraturfrämjandet, och regeringen, hävdade däremot att deras intention var att deras utgivning inte skulle påverka övrig utgivning på bokmarknaden i stort och som ett led i detta skulle de fokusera på att återutge böcker som tidigare funnits i tryck och som varit uppskattade men som inget annat förlag vid tillfället gav ut.

Ett annat spår som framträder med jämna mellanrum är det om utvärderingen av projektet med statsbidrag till lågprisutgivning. Under året 1977 börjar det talas om att beställa en utvärdering från Avdelningen för litteratursociologi vid Uppsala universitet för att se hur, eller kanske om, En bok för alla hade lyckats i sitt uppdrag att utge kvalitetslitteratur till lågpris och på så vis agera läsfrämjande. Den utvärderingen kom att bli *En bok för alla? Rapport om en utvärdering av Litteraturfrämjandets försök med femkronorsböcker* skriven av Hans-Olof Johansson och utgiven 1978 och kommer att behandlas senare i undersökningen. Skälen till att tillsätta en utvärdering av förlagets verksamhet var förstås dels att ta reda mer specifikt vad som fungerat och vad som behöver förbättras, men även att få argument för en förlängning av den treårsperiod som påbörjats 1976 och som skulle löpa ut i juni 1979. Förhoppningen var att med hjälp av en från Uppsala universitet beställd utvärdering kunna visa att försöket varit framgångsrikt, för att inte säga viktigt, och att det därför borde fortsätta.

Aftonbladet, Expressen, Svenska Dagbladet och Dagens Nyheter om En bok för alla åren 1976–1979

Det tidningsmaterial som jag presenterar här visar hur debatten gick i dagspressen kring Stiftelsen Litteraturfrämjandets projekt med En bok för alla, men här finns också ett antal reportage och intervjuer och allt sammantaget ger mitt tidningsmaterial en inblick i hur projektet kan ha tett sig för gemene person under 1970-talet som bara läste om En bok för alla i tidningen och kanske såg böckerna på Pressbyrån eller Domus. Merparten av skrivierna kring En bok för alla förekom under våren 1976. Det är inte oväntat med tanke på att det var då projektet började ta form, och under de första månaderna 1976 förekommer många intressanta replikväxlingar och debattinlägg men en del debattinlägg kom även senare under den treårsperiod jag har undersökt.

Det första omnämmandet i mitt tidningsmaterial av det förslag som Stiftelsen Litteraturfrämjandet presenterade på hur ett billighetsförlag skulle kunna se ut är en artikel av Jan Mosander från 2 februari 1976 i *Expressen*. Här skriver Mosander att både författare och bokkonsumenter var glada över idén att ge ut kvalitetslitteratur till lågt pris, men att de privata bokförlagen var bittra och kände sig överkörda. Intressant att notera är att Mosander skriver att förlaget inledningsvis skulle fokusera på att ge ut nytryck av äldre titlar, men att de hade som ambition att ge ut helt nya böcker.⁵³ Var Mosander fick det ifrån är för mig lite oklart, vad jag har kunnat se fanns inga sådana ambitioner från Stiftelsen Litteraturfrämjandet i förhandlingsstadiet. Däremot ville de inte låsa sig i ett avtal som skulle förhindra utgivning av nya titlar. Det så kallade ”massförlaget” nämns också i en mindre osignerad notis i *Dagens Nyheter* den 16 februari 1976 där det beskrivs hur den dåvarande socialdemokratiska utbildningsministern Bertil Zachrisson under våren samma år skulle lägga en proposition som syftade till att ge Stiftelsen Litteraturfrämjandet i uppdrag att ge ut billiga böcker och, enligt *Dagens Nyheter*, konkurrera med ”den billiga och delvis undermåliga litteratur som i dag i huvudsak sprids genom Pressbyrån”.⁵⁴ Två dagar senare, den 18 februari, kom en något utförligare osignerad artikel om det nya förlaget i *Dagens Nyheter*. Här beskrivs hur femkronorsböckerna skulle komma att börja ges ut under hösten samma år inför julhandeln och att utgivningen inledningsvis skulle bestå av ett tiotal böcker. En av frågorna som togs upp i artikeln var vem som skulle bestämma över utgivningen och även om förslaget inte var helt färdigarbetat skrevs det om ett förlagsråd bestående av förlagschefen och styrelsen för Stiftelsen Litteraturfrämjandet, kompletterat av experter utifrån. Artikeln nämner även att en ambition med projektet var att nå kulturovana genom att inte bara sälja genom Pressbyrån och större

⁵³ Jan Mosander, ”Bokutgivarna rasar över det nya billighetsförlaget”, *Expressen* 2 februari 1976, s. 13

⁵⁴ Osignerad, ”Stiftelse grund till nytt ”massförlag””, *Dagens Nyheter* 16 februari 1976, s. 7

varuhus utan även på större arbetsplatser.⁵⁵ Samma dag skrev också *Svenska Dagbladet* om Stiftelsen Litteraturfrämjandets förslag om att ge ut kvalitetsböcker till lågpris skriver Svenska Dagbladet för första gången. Här förklaras i korthet det förslag som Stiftelsen Litteraturfrämjandet överlämnat till regeringen: de skulle ge ut 18 titlar per år, med en upplaga på runt 40 000 exemplar per titel och att varje titel skulle vara ”populär och lättläst men ändå kvalificerad litteratur.” Tanken var också att förlaget i första hand skulle ge ut nytryck av tidigare utgivna titlar men att man också räknade med att få in manus till helt nya böcker.⁵⁶ Dagen därpå, 19 februari 1976, skrev Caj Lundgren på *Svenska Dagbladets* kultursidor under rubriken ”Plötsligt prisfall på pocketböcker” om hur Stiftelsen Litteraturfrämjandet i dagarna hade lagt fram sitt förslag om ett nytt massmarknadsförlag för kvalitetsböcker till lågpris. Samtidigt skriver Lundgren om hur Bonniers hade annonserat i branschtidningen Svensk Bokhandel om sin nya bokserie som skulle kallas Ankarserien. I Ankarserien skulle böcker för 12 kronor styck ges ut och den litterära nivån skulle hållas förhållandevis hög, Sara Lidman, John Steinbeck och Hans Fallada nämns som författare som skulle ges ut inom ramen för den nya serien. Lundgren ställer sig frågan, om det nu var möjligt att ge ut kvalitetslitteratur till ett så pass lågt pris, varför hade inte förlagen gjort det tidigare? Att det krävdes ett statligt konkurrenshot var uppenbart olyckligt.⁵⁷

Den 21 februari skrev förlagschefen för Wahlström & Widstrand Per I. Gedin en debattartikel i *Dagens Nyheter* med rubriken ”Hotar kulturministern skönlitteraturen?”. Slutsatsen Gedin drar i artikeln är att ja, kvalitetslitteraturen hotades av förslaget om statsbidrag till Stiftelsen Litteraturfrämjandet eftersom förlag som redan gav ut samma typ av litteratur som Stiftelsen Litteraturfrämjandet kunde bli tvungna att konkurrera med ett förlag som fick statsbidrag för sin utgivning. De enda som skulle kunna konkurrera med den typen av utgivning var enligt Gedin ”skräplitteraturutgivarna” och snarare än att få ut mer kvalitetslitteratur på bokmarknaden riskerade förslaget leda till att fler förlag skulle välja att ge ut den typen av skräplitteratur som ansågs vara problematisk. Gedin tar även upp Litteraturutredningen från 1968, kallad L68, och påtalar att de förslag som den utredningen kom fram till var ett bredare och mer generellt statsbidrag för utgivning av litteratur som skulle gå till de redan etablerade aktörerna på bokmarknaden och han kritiserade utbildningsminister Bertil Zachrisson och regeringen för att inte gå den vägen istället.⁵⁸ Den 21 februari skrev även *Svenska Dagbladets* ledarsida om förslaget och hur liknande förslag redan hade lagts fram, först från Litteraturutredningen och sedan från Svenska Bokförläggarföreningen, och att det var märkligt att regeringen agerade först när Stiftelsen

⁵⁵ Osignerad, ”Staten ger pengar till billiga böcker”, *Dagens Nyheter* 18 februari 1976, s. 6

⁵⁶ Osignerad, ”Nytt förlag bokpris 5 kronor”, *Svenska Dagbladet* 18 februari 1976, s. 1

⁵⁷ Caj Lundgren, ”Plötsligt prisfall på pocketböcker” *Svenska Dagbladet* 19 februari 1976, s. 4

⁵⁸ Per I. Gedin, ”Hotar utbildningsministern skönlitteraturen?”, *Dagens Nyheter* 21 februari 1976, s. 4

Litteraturfrämjandet presenterade sitt förslag. Det förslag som nu presenterades ansågs plocka russin ur kakan och bortsåg från ett mer omfattande reformpaket till förmån för en riktad satsning på ett massmarknadsförlag.⁵⁹ En kortare artikel osignerad fanns med i *Svenska Dagbladet* samma dag och behandlade ett uttalande som Svenska Bokförläggarföreningen gjorde där de motsatte sig att regeringen valde att frångå förslagen i Litteraturutredningen. Uttalandet publicerades i sin helhet och Svenska Bokförläggarföreningen nämner bland annat att det var viktigt för de etablerade förlagen att ha ett inflytande i det nya förlaget eftersom de hade den kompetens som behövdes för att det skulle bli framgångsrikt, men också för att massmarknadsförlaget riskerade att hamna i en konkurrensposition med de andra förlagens kvalitetsutgivning. Särskilt ömmande var frågan om originalutgivning där Svenska Bokförläggarföreningen lyfte fram att det nya massmarknadsförlaget skulle ha ett stort privilegium i konkurrensen om de valde att ge ut böcker som tidigare inte utgivits.⁶⁰ Den 21 februari 1976 är också dagen då Stiftelsen Litteraturfrämjandets projekt för första gången omnämns i *Aftonbladet*, några dagar efter att Stiftelsen Litteraturfrämjandets förslag till utformning hade presenterats. Gunnar Fredriksson skrev i en krönika om de nya femkronorsböckerna som skulle ta strid mot kiosklitteraturen ”som nu skräpar ner så förskräckligt i våra kiosker.” Här nämns också förslaget med ett utgivningsråd som skulle bestämma om förlagets utgivning, och att böckerna skulle säljas genom kioskerna, boklådor och på arbetsplatser.⁶¹

Bertil Zachrisson svarade den 24 februari i en replik till Per I. Gedins debattartikel den 21 februari i *Dagens Nyheter* att den nya kulturpolitikens mål var att göra kulturen tillgänglig för en bredare publik och att staten skulle bidra med hjälpande insatser för konstnärlig och kulturell förnyelse, det ska även gälla på bokmarknaden. Huvudproblemet som Zachrisson identifierar var att böcker i Sverige vid den här tiden var väldigt dyra, de kunde kosta uppåt 60–70 kronor (motsvarande cirka 280–330 kronor i 2017 års penningvärde), och för att råda bot på detta ville regeringen att Stiftelsen Litteraturfrämjandet skulle ge ut böcker för 5 kronor styck (motsvarande cirka 25 kronor i 2017 års penningvärde⁶²). Varför just Litteraturfrämjandet då? Jo, enligt Zachrisson hade det att göra med att hitta nya distributionsvägar och Stiftelsen Litteraturfrämjandet var de enda som inkommit med förslag på hur detta kunde göras. Zachrisson skriver också att utbildningsdepartementet var beredda att samarbeta med andra aktörer på bokmarknaden, men att Svenska Bokförläggarföreningens krav hade varit att få ett avgörande inflytande i det nya förlaget och minst hälften av platserna i styrelsen – enligt Zachrisson hade de kunnat få ett

⁵⁹ Osignerad, ”Bokmysteriet”, *Svenska Dagbladet* 21 februari 1976, s. 2

⁶⁰ Osignerad, ”Förläggjarprotest mot nytt ’förlag’”, *Svenska Dagbladet* 21 februari 1976, s. 9

⁶¹ Gunnar Fredriksson, ”Böcker för en femma”, *Aftonbladet* 21 februari 1976, s. 18

⁶² Detta går att räkna på med Statistiska Centralbyråns tjänst Prisomräknaren: <https://www.scb.se/hitta-statistik/sverige-i-siffror/prisomraknaren/>. Hämtad 19 maj 2018.

betydande inflytande genom att få en plats i förlagsrådet, däremot var det aldrig aktuellt att de skulle få ett avgörande inflytande i form av vetorätt eller majoritet. Avslutningsvis nämner Zachrisson att regeringen också såg över ett eventuellt bokhandelsstöd, men att det visat sig vara en mycket krångligare fråga än de förväntat sig och att de hoppades lösa den innan nästa år (1977).⁶³ Två dagar senare, den 26 februari, föredrogs förslaget ännu en gång i en artikel på *Aftonbladets* ledarsida men denna gång nämns även de privata förlagens häftiga protester mot förslaget om ett billighetsförlag. Författaren tyckte dock att dessa protester var överdrivna och att förläggarna borde ta det lugnt, de som köpte böcker i bokhandeln skulle med största sannolikhet inte sluta göra det och de som skulle börja läsa böcker tack vare det nya förlaget skulle förmodligen börja läsa böcker från andra förlag också.⁶⁴ *Svenska Dagbladet* publicerade dagen efter, den 27 februari, en replik på *Aftonbladets* i en osignerad ledare. Problemet beskrivs som att *Aftonbladet* inte förstod de svårigheter och utmaningar som bokmarknaden stod inför, och att deras stöd för förslaget var dumdrigt. Istället borde den etablerade bokmarknaden få i uppdrag att sköta massmarknadsförlaget så som var tänkt från början då Litteraturutredningen först föreslog etablerandet av ett massmarknadsförlag.⁶⁵ Den 27 februari kom även en replik från Gedin till Zachrissons text i *Dagens Nyheter* 24 februari där han förklarar att det Zachrisson skriver i sin replik mest var politisk retorik och att det saknade riktig substans. Gedin menar att regeringen inte varit tillräckligt lyhörda för de högljudda protester som förslaget hade mötts av och tar än en gång upp att förlagens protest mot förslaget i grunden handlade om att de inte vill tvingas konkurrera med ett statligt finansierat förlag, inte att ambitionen med kvalitetslitteratur till lågpris var dålig.⁶⁶

Den 4 mars replikerade Jonas Modig som företrädare för Svenska Bokförläggarföreningen i *Aftonbladet* mot den ledare i *Aftonbladet* som publicerades den 26 februari och som menade att bokförlagens rädslor för att hamna i ett konkurrensförhållande med staten var överdrivna. Modig skriver att förläggarna var missnöjda för att de ansåg att de borde sköta det nya förlaget istället för en från förlagen oberoende organisation för att skapa harmoni mellan det nya förlagets utgivning och de andra förlagens utgivning av kvalitetslitteratur för att kunna skapa harmoni och stabilitet på en bokmarknad som fortfarande var i gungning efter turbulenta år.⁶⁷ Två dagar senare, den 6 mars, skrev Claes Engström en längre text i *Aftonbladet* om massmarknadsförlaget och ställde sig frågan om förslaget om femkronorsböckerna var en bra idé eller inte. Svaret berodde, enligt Engström, på vem frågan ställdes till. Förlagen skulle inte tycka om idén eftersom den riskerade konkurrera med deras utgivning, bokhandeln skulle inte heller

⁶³ Bertil Zachrisson, "Böckerna till folket", *Dagens Nyheter* 24 februari 1976, s. 4

⁶⁴ Osignerad, "Böcker ska inte vara handelsvaror", *Aftonbladet*, 26 februari 1976, s. 2

⁶⁵ Osignerad, "AB och böckerna", *Svenska Dagbladet* 27 februari 1976, s. 2

⁶⁶ Per I. Gedin, "Vi begär bara att staten inte skall konkurrera med oss" *Dagens Nyheter* 27 februari 1976, s. 4

⁶⁷ Jonas Modig, "Bokförlagen måste engageras", *Aftonbladet* 4 mars 1976, s. 2

tycka om idén eftersom det skulle driva fler människor att köpa böcker på Pressbyrån eller Domus istället för bokhandeln. Inte heller författarna skulle tycka att förslaget var särskilt bra, utom en del redan framgångsrika författare; förslaget skulle cementera deras ledande position eftersom ett litet antal kända författare förmodligen skulle dominera utgivningen på det nya förlaget. Till och med det svenska språket riskerade bli lidande enligt Engström, eftersom den typen av likriktning som massmarknadsförlaget skulle utgöra riskerade leda till språklig stagnation. De enda som skulle gynnas av förslaget var läsarna, och det medgav Engström var helt i sin ordning. I en, kan jag tycka, lite märkligt formulerad mening skriver han följande: ”De [femkronorsböckerna] kan verkligen nå läsarna och konkurrera med den destruktiva, reaktionära, antisocialistiska smörja som Pressbyrån vräker ut.”⁶⁸ Jag vill här understryka att kritiken mot skräplitteraturen stundtals var väldigt hårt, men det här är den enda gången i mitt material som någon har beskyllt den för att vara antisocialistisk. Det kan naturligtvis ha varit ett tryckfel, antisocial ligger närmare tillhands för att beskriva den typ våldsromantisering böcker som udden oftast var riktad mot, men oavsett vad framstår meningen som märklig och stilbrytande.

Måndagen den 8 mars 1976 presenterades regeringens kulturproposition och *Dagens Nyheter* tog tillfället i akt att summera debatten som föregått propositionen. Peter Curman påpekar att regeringen och bokbranschen var överens om behovet av ett ”massmarknadsförlag” men att de inte hade lyckats komma överens om formerna för massmarknadsförlaget och tog upp att många andra förlag var bekymrade över att det statligt finansierade förlaget skulle konkurrera med deras verksamhet.⁶⁹ Dagen därpå, den 9 mars, svarade utbildningsminister Bertil Zachrisson med att poängtera att Stiftelsen Litteraturfrämjandets utgivning skulle ske i en så pass begränsad skala att den inte skulle påverka andra bokförlags utgivning. Han skrev också att det som utmärker projektet inte var böckernas låga priser utan att de skulle kunna säljas på Pressbyrån, i större varuhus och på arbetsplatser. Den 10 mars kom ännu en artikel på ledarsidan i *Svenska Dagbladet* där En bok för alla nämndes, den här gången i en bredare kontext där regeringens kulturpolitik kritiserades som ett hopkok av olika stödformer och bidrag. Zachrisson hade bundit upp sig med det folkrörelseägda Stiftelsen Litteraturfrämjandet snarare än att lämna över styret av massmarknadsförlaget till bokbranschen, och hade endast uppmanat Stiftelsen Litteraturfrämjandet att förhandla med andra förlag för att ta udden av den kritik som kommit mot förslaget.⁷⁰

⁶⁸ Claes Engström, ”Ger massmarknadsförlaget verkligen böcker åt folket?”, *Aftonbladet* 6 mars 1976, s. 4

⁶⁹ Peter Curman, ”Litteraturfrämjandet bör överlåta en del av utgivningen på förlagen”, *Dagens Nyheter* 8 mars 1976, s. 4

⁷⁰ Osignerad, ”Kejsarens nya kläder”, *Svenska Dagbladet* 10 mars 1976, s. 2

Den 25 mars skrev Olle Palmborg en kortare notis i *Expressen* om att förhandlingarna i riksdagen inte gick särskilt bra för regeringen. Enligt Palmborg hotade riksdagen att stoppa förslaget om ett massmarknadsförlag efter att Centerpartiet, Folkpartiet och Vänsterpartiet tyckte att det inte fungerade att utelämna konkurrerande förlag från stiftelsens ledning medan Moderaterna sågade förslaget helt. Det framfördes även kritik mot att förslaget, enligt det förslag som lagts, inte skulle ge ut några barn- och ungdomsböcker samt att utbildningsministern inte gett svar på hur mycket böckerna faktiskt skulle kosta. Folkpartiet lär även ha krävt att massmarknadsförlaget inte skulle få ägna sig åt originalutgivning.⁷¹ De knutar som uppstod i förhandlingarna med de andra partierna i riksdagen gick som vi vet att lösa och förslaget gick igenom under våren 1976, varpå förhandlingarna mellan Stiftelsen Litteraturfrämjandet och de privata förlagen påbörjades.

Under återstoden av våren 1976 är skrivierna om En bok för alla i *Aftonbladet*, *Expressen*, *Svenska Dagbladet* och *Dagens Nyheter* sparsamma. Den 23 maj skrev dock *Aftonbladets* ledarsida i en osignerad artikel om folkbokens renässans. Här beskrivs hur bokmarknaden under de sista årtiondena alltmer avskärmats sig från den bredare allmänheten och hur monopoliseringstendenser och centralisering inte har lett till vare sig lägre bokpriser eller kvalitetslitteratur som tillgängliggjorts för den läsande allmänheten. Slutsatsen som dras är att detta beror på att de traditionella förlagen

Bild 3: Karikatyr föreställande Bertil Zachrisson av EWK, publicerad i *Aftonbladet* 23 maj 1976

enbart fokuserat på kommersiell framgång och därför höjt priserna och sållat bort de böcker som inte ansetts vara tillräckligt ekonomiskt gångbara. I kontrast till detta ställs den nya kulturpolitiken med En bok för alla i spetsen varigenom förlagens makt skulle brytas och folkboken skulle äntra scenen än en gång.⁷²

Den 23 juni 1976 rapporterade *Expressens* Bengt Hallberg att förhandlingarna mellan Svenska Bokförläggarföreningen och Stiftelsen Litteraturfrämjandet angående förslaget hade havererat och att Svenska Bokförläggarföreningen av sagt sig representation i förlagsrådet för En bok för alla.⁷³ Detta följs av en text av Levi Svenningsson som *Aftonbladet* publicerade i början av juli 1976 om hur Stiftelsen

⁷¹ Olle Palmborg, "Nya förslaget görs om helt av riksdagen", *Expressen* 25 mars 1976, s. 13

⁷² Osignerad, "Folkboken kommer tillbaka", *Aftonbladet* 23 maj 1976, s. 2

⁷³ Bengt Hallberg, "Nix, säger förläggarna", *Expressen* 23 juni 1976, s. 4

Litteraturfrämjandets förlagsråd skulle sammanträda den 8 juli för att påbörja sitt arbete med att ge ut En bok för alla. Detta hade enligt Svenningsson väckt den slumrande jätten Bonniers, som lovat att svara på billighetsböckerna med en egen serie högkvalitativa böcker till lågpris. Svenningsson spekulerar att detta är ett drag för att konkurrera ut Stiftelsen Litteraturfrämjandets satsning för att sedan kunna presentera ett marknadsmässigt gångbart förslag till statligt samarbete där Bonniers själva kunde sätta dagordningen.⁷⁴ Huruvida det var Bonniers intention eller inte är inget jag kan svara på, men det slår mig onekligen som lite underligt att Bonniers, som tillhört de som starkast motsatt sig Stiftelsen Litteraturfrämjandets projekt med invändningen att det skulle riskera att hamna i en konkurrensposition till deras egen utgivning, själva tog initiativ till att starta en serieutgivning som skulle garantera ett konkurrensförhållande.

Den 12 juli publicerades även en kort intervju med Lasse Stenberg som var nybliven förläggare för Stiftelsen Litteraturfrämjandets förlagsenhet som kom att bli En bok för alla i *Dagens Nyheter*. Tonen i intervjun är intressant. Först och främst påpekas att Stenberg inte behövde bekymra sig för att prissätta sina böcker – det hade ”pappa staten” redan gjort åt honom. Han fick frågor om vilken litteratur förlaget ämnade ge ut och Stenberg kunde inte ge några tydliga svar. Inte nyutgivning och inte klassiker utan snarare något däremellan. Mot slutet av intervjun lyfts det fram att försöket med lågprisböcker inte är unikt, pocketboken lanserades en gång i tiden i syfte att bekämpa ”skräpet på skräpets villkor”, alltså på låga priser och i Pressbyråbutiker och Domusvaruhus, men den här gången finns statlig finansiering så försöket är inte nödvändigtvis dömt att misslyckas.⁷⁵

Senare under sommaren skrev P.O. Enquist en målade text om mötet på utbildningsdepartementet som ledde fram till att Svenska Bokförläggarföreningen bröt med Stiftelsen Litteraturfrämjandet i *Expressen*. Uppe i ett sammanträdesrum på utbildningsdepartementets tredje våning hade det samlats personer från LO, TCO, studieförbunden, Kommunförbundet, Svenska Bokförläggarföreningen, Landstingsförbundet med flera. Mötets ordförande förklarade på punkten om det blivande förlagsrådet vilka som enligt förslaget skulle ingå i detta. Här nämndes alla de organisationer som stod bakom Stiftelsen Litteraturfrämjandet och det blev en ganska omfattande lista, tills ordföranden kom fram till meningen om att det även skulle finnas representant för ”de mindre progressiva förlagen”. Det lär ha uppstått en mycket märklig stämning i konferensrummet, en del lär ha tyckt att det var en lite lustig formulering medan andra inte alls fann det lika underhållande. Efter en stund lär representanten för TCO ha viskat något i ordförandens öra, varpå densamma förtydligat att det rörde sig om ett tryckfel och att det

⁷⁴ Levi Svenningsson, ”Folkboken bjuder Bonniers spetsen, *Aftonbladet* 1 juli 1976, s. 2

⁷⁵ Osignerad, ”Liten intervju med ny förläggare”, *Dagens Nyheter* 12 juli 1976, s. 8

egentligen skulle stå ”de mindre, progressiva, förlagen.”⁷⁶ Enquist gör ingen sak av det, annat än att påpeka en något dråplig situation och ge en inblick i hur förhandlingarna gick kring förslaget om massmarknadsförlaget på utbildningsdepartementet under sommaren.

Även under hösten 1976 var rapporteringen om *En bok för alla* mager. De dyker upp i ett antal reklamspalter från Domus och Vivo som tillkännagav att de hade de nya böckerna i sina butiker, men i övrigt finns ingenting innan den 18 november då en osignerad spalt i *Aftonbladet* om *En bok för alla* publicerades. Här beskrivs hur de första fem titlarna i serien ”*En bok för alla*” kommit från tryckeriet och presenterats för en samlad presskår i Stiftelsen Litteraturfrämjandets lokaler på Bellmansgatan i Stockholm. De fem titlarna fanns alla redan tillgängliga på Pressbyrån och ”annorstädes där den läsande allmänheten fylkas.” Avslutningsvis önskar författaren lycka till i kampen mot Mickey Spillane och den andra kiosklitteraturen.⁷⁷ Senare i november skrev Monika Björk en artikel i *Expressen* om att de dyra böckerna som är intressant. Läsning jämförs med taxiresor, det tickar 25-öringar hela tiden och Björk konstaterar att det i genomsnitt kostar 25 öre per sida i en genomsnittlig bok. Björk ställer sig frågan till Svenska Bokförläggarföreningens VD Jonas Modig om det verkligen behöver vara så dyrt att läsa böcker, och han svarar att ja, det är nödvändigt eftersom bokproduktionen är så dyr och den svenska marknaden är så pass liten. Inte nog med att böckerna var dyra, Modig förutspådde att en vanlig bok snart skulle kosta uppåt 100 kronor. Därutöver bekymrades Modig av att det fortfarande gick att låna böcker gratis på biblioteket. Avslutningsvis nämner Björk nästan i förbipasserande att det under de kommande tre åren, 1976–1979, skulle ges ut femkronorsböcker på försök av Stiftelsen Litteraturfrämjandet. Kontrasten blir extrem, å ena sidan Stiftelsen Litteraturfrämjandets vision om femkronorsböcker, å andra sidan Modigs vision om hundrakronorsböcker.⁷⁸

I december 1976 ägde ett replikskifte rum igen, den här gången mellan Per Wästberg, dåvarande kulturredaktör på *Dagens Nyheter*, och Nils Thedin och Lasse Stenberg, dåvarande ordförande i förlagsrådet respektive förlagschef på det nystartade förlaget. Det hela började med att Wästberg den 29 december i kolumn i *Dagens Nyheter* ställde sig frågan var de statligt finansierade böckerna fanns. Han beskriver hur han letat på bensinstationer, Pressbyråer och Domus runtom i Uppland och Västmanland utan att hitta några böcker – de skulle ju trots allt finnas lätt tillgängliga för allmänheten.⁷⁹ Den 4 januari replikerade så Thedin och Stenberg att böckerna gått åt så fort att det blivit svårt för förlaget att se till att

⁷⁶ P.O. Enquist, ”En svensk berättelse om det stora mötet på departementet”, *Expressen* 17 augusti 1976, s. 5

⁷⁷ Osignerad, ”En bok för alla”, *Aftonbladet*, 18 november 1976, s. 4

⁷⁸ Monika Björk, ”Det är dyrt att köpa böcker: Du får betala 25 öre för varje sida du läser”, *Expressen* 28 november 1976

⁷⁹ Per Wästberg, ”Var finns böckerna?”, *Dagens Nyheter* 29 december 1976, s. 4

de finns i lager överallt men att de ändå uppskattar kritiken från Wästberg. Totalt distribuerades, enligt artikelförfattarna, 162 900 böcker till olika återförsäljare runtom i landet och efter bara en dryg vecka hade de flesta sålts.⁸⁰

År 1977 började med en osignerad spalt i *Aftonbladet* den 4 januari där frågan lyftes om var de nya femkronorsböckerna har tagit vägen, eftersom alla tycks vara slutsålda. Att kalla bokserien för ”En bok för alla” och sedan inte trycka tillräckligt många böcker så att de räcker åt alla blir lite tråkigt, och än mer beklagas att det förmodligen bottnar i en bristande tilltro till böckerna och till den seriösa läsningen. Den som vill hitta barnböcker från Wahlströms behöver inte leta länge, men den som söker böcker från de mindre förlagen som Författarförlaget, Gidlunds eller Cavefors får åka land och rike runt för att hitta några exemplar. Kanske gäller detsamma för En bok för alla, och om det nya förlaget ska ha en chans i kampen mot kiosckdeckarna måste de trycka större upplagor.⁸¹ Senare i januari skrev även Håkan Jaensson om En bok för alla i en artikel i *Aftonbladet* om de höga bokpriserna. Här nämns Kerstin Thorvalls bok *Det mest förbjudna* som när den kom ut kostade 50 kronor, men att den ett halvår senare kom ut i pocketutgåva för halva det priset. På frågan varför böcker är så dyra i Sverige svarar Jaensson att Sverige är en förhållandevis liten marknad och att bokförsäljningen stagnerat samtidigt som antalet utgivna titlar ökat kraftigt. Detta har lett till att priset per titel har behövt höjas successivt för att täcka upp kostnaderna, vilket med tiden har lett till att böckerna har blivit väldigt dyra. Det hade däremot inte undgått politikerna, och här nämns ett par av de åtgärder som vidtagits för att råda bot på problemet med höga bokpriser. Här nämns bland annat det så kallade titelstödet som gick ut till titlar som redan utgivits och såldes till priser som låg under ett givet pristak, vilket skulle uppmuntra förlagen och återförsäljarna att medvetet lägga sig under pristaket och täcka de förlorade intäkterna med statsbidrag. Här nämns också som kortast att ett treårigt samarbete med Stiftelsen Litteraturfrämjandet frambringar ”En bok för alla”, där ett femtiotal böcker skulle utges och säljas för 5 kronor vardera.⁸²

Under de första månaderna 1977 förekommer Stiftelsen Litteraturfrämjandet och deras nya förlag En bok för alla inte alls i *Dagens Nyheter*, men den 9 mars fick de en helsida i tidningen. Det var nämligen samma dag som fem nya böcker kommer ut och varje bok blev recenserad, men här fanns också ett antal artiklar om vilka det var som låg bakom böckerna som är av intresse. Först ut var en debattartikel av Jörgen Eriksson som varnade för att försöket kan bli en ”uttunnad skenreform”. Problemet, enligt författaren, var att Stiftelsen Litteraturfrämjandet hade valt att gå alldeles för försiktigt fram.

⁸⁰ Nils Thedin och Lasse Stenberg, ”Framgång ger bekymmer”, *Dagens Nyheter* 4 januari 1977, s. 4

⁸¹ Osignerad, ”Bokutbudet”, *Aftonbladet* 4 januari 1977, s. 2

⁸² Håkan Jaensson, ”Ord och ton”, *Aftonbladet*, 29 januari 1977, s. 8

Utgivningen hade begränsats till vad ett antal personer i förlagsrådet trodde att vanliga, läsovana, människor förstod sig på snarare än att omfatta hela litteraturen med allt vad det innebar. Risker var att boken för alla i själva verket blev boken för de som annars inte läser. Hierarkiseringen mellan den läsande allmänheten och övriga samhället skulle då befastas och blir mer påtaglig – vilket var raka motsatsen till vad utgivningen i själva verket syftade till.⁸³ Efter detta följer en debattartikel av Åke Lundqvist som går i ungefär samma spår, här kritiserar Lundqvist försäljningskanalerna snarare än själva utgivningen. Bokhandeln, Domus och Pressbyrån tillsammans med Folkets hus och ABF är exempel på försäljningsställen där böckerna fanns till salu, problemet var bara att dessa oftast nådde ut till personer som redan köpte böcker. Folkets hus och ABF riktade sig, åtminstone om vi ska tro artikelförfattaren, till personer som redan var intresserade i någon bemärkelse av politik och kultur och Domus och Pressbyrån sålde sedan tidigare en del böcker. Uppsökandeverksamheten verkade ha kommit av sig för att kunna försäkra sig om att alla böcker blev sålda.⁸⁴ En kortare, men desto mer intressant, notis finns också om hur böckerna som gavs ut till lågpris valdes ut av förlaget. Genom att gå igenom de nya böckerna och den tidigare utgivningen konstateras följande: ”Tendensen tycks klar: svenskt, realism, arbetarskildring, med tonvikt på fyrti- och femtitalet.” Samtidigt konstaterar Lasse Stenberg, som vid den här tiden var förlagschef, att han var rädd för det litterärt exklusiva. Han nämner att han för tillfället läste Aksel Sandemose, som han inte trodde skulle vara gångbar som *En bok för alla*, men däremot att verk av exempelvis Doris Lessing skulle fungera.⁸⁵

Sommaren och hösten 1977 visade sig vara ungefär lika innehållsfattig som hösten 1976, ingen av tidningarna skrev mer än korta notiser om de nya böckerna som släppts på förlaget, men i november 1977 förekommer däremot en intressant artikel i *Svenska Dagbladet* av Lars Herlin om den så kallade ”masslitteraturen”. Varannan skönlitterär bok som såldes i Sverige vid den tiden uppgavs vara kiosklitteratur, i stil med Mickey Spillane eller Sigge Stark. Skälet till dessa böckers popularitet beskrivs som deras lättillgänglighet och billiga priser och att det fanns de, däribland Stiftelsen Litteraturfrämjandet, som hävdade att om bara kvalitetslitteraturen kunde distribueras i lika stor omfattning som kiosklitteraturen och till lika låga priser, då skulle nog svenskarnas läsvanor kunna förändras.⁸⁶

⁸³ Jörgen Eriksson, ”’En bok för alla’ – risk för uttunnad skenreform”, *Dagens Nyheter* 9 mars 1977, s. 4

⁸⁴ Åke Lundqvist, ”Jakten på nya läsare går på de säkra vägarna”, *Dagens Nyheter* 9 mars 1977, s. 4

⁸⁵ Osignerad, ”Dessa böcker väljer man ut”, *Dagens Nyheter* 9 mars 1977, s. 4

⁸⁶ Lars Herlin, ”Masslitteraturen: Ben Hogan rider ut, romantiken blommar”, *Svenska Dagbladet* 15 november 1977, s. 21

Efter hösten 1977 nämns En bok för alla inte på *Aftonbladets*, *Expressens*, *Svenska Dagbladets* eller *Dagens Nyheter* sidor förrän hösten 1978. Det börjar med att Ingmar Björkstén i en kortare artikel skriver om hur En bok för alla borde ge ut barnböcker vid sidan av sin ordinarie utgivning av skönlitteratur för vuxna. Björkstén föredrar i korthet de förslag som diskuterats av den så kallade Barnkulturgruppen som haft i uppdrag att utreda hur barnens deltagande i kulturlivet skulle kunna stärkas. Ett av förslagen var att med statsstöd ge ut högkvalitativa barnböcker genom att öka anslaget till Stiftelsen Litteraturfrämjandet och utöka uppdraget till att även omfatta barnböcker, men Kulturrådet hade här avvisat den delen av förslaget och istället föreslagit att en ny organisation skulle etableras för att sköta barnboksutgivningen. Björkstén tyckte detta var onödigt krångligt, och Stiftelsen Litteraturfrämjandet hade enligt honom redan visat sig kapabla att axla den här typen av ansvar.⁸⁷ Svenska Bokförläggarföreningens VD Jonas Modig svarade på detta i en replik några veckor senare i *Svenska Dagbladet*. Han hävdar till att börja med att svensk barnlitteratur redan håller hög kvalitet, och den bild som Björkstén enligt Modig målade upp att denna behövde stärkas med statssubventioner var felaktig. Problemet, menade Modig, var att barnboksutgivning genom En bok för alla skulle riskera hamna i ett konkurrensförhållande med de andra förlagens utgivning av barnböcker. Ända sedan förslaget om att staten skulle subventionera kvalitetslitteratur först omskrevs i början av 1976 hade Jonas Modig, Gerard Bonnier och andra företrädare för bokbranschen använt samma argumentation, så det är kanske inte särskilt förvånande att de även den här gången skulle ta till det argumentet. Kulturrådet hade enligt Modig varit rimliga och vägt in förlagens intressen i sitt förslag, och att som Björkstén ändå hävda att Stiftelsen Litteraturfrämjandet borde få det uppdraget var förhastat.⁸⁸

⁸⁷ Ingmar Björkstén, ”Rädda barnen!”, *Svenska Dagbladet* 9 september 1978, s. 8

⁸⁸ Jonas Modig, ”Risker med billiga böcker”, *Svenska Dagbladet* 27 september 1978, s. 8

På *Aftonbladets* ledarsida den 21 oktober 1978 omskrevs den utvärdering av Hans Olof Johansson (som jag får anledning att återkomma till senare i min undersökning) som precis kommit och Johanssons slutsatser föredrogs i korthet. De som redan varit läsare hade passat på att köpa böckerna, och de icke-läsare som böckerna hade nått ut till hade i huvudsak köpt böckerna genom studieförbunden och fackföreningarna, totalt hade uppskattningsvis 350 000 nåtts av böckerna, och då gjordes undersökningen redan halvvägs genom den första treåriga försöksperioden.⁸⁹ Senare i oktober skrev *Aftonbladet* även om hur ABF hade påbörjat en kampanj mot skräplitteraturen, där *En bok för alla* figurerar som

Bild 4: ABF lanserar sin kampanj "Köp inte skräpet!", från *Aftonbladet* 23 oktober 1978.

ett exempel på den litteratur som bör premieras framför mer osedlig litteratur. Den 23 oktober 1978 skrev Jannike Åhlund om hur dåvarande SSU tillsammans med den bredare socialdemokratin under 1910-talet bedrev en hård kamp mot den så kallade "smutslitteraturen", framförallt Nick Carter och dylika böcker. Den gången hade kampanjen enligt Åhlund varit framgångsrik, men Nick Carter skulle återuppstå livskraftigare och skräpigare än någonsin tidigare och nu var det dags för ännu en kampanj mot skräpet. ABF ville bland annat att projektet med *En bok för alla* skulle förlängas efter den treåriga försöksperioden och att de därutöver skulle bredda sin utgivning och även ge ut barn- och ungdomsböcker.⁹⁰ Några dagar senare, den 26 oktober 1978, skrev Lars Svedgård en text om hur ABF hade lanserat sin kampanj mot skräplitteraturen vid sitt representantskap i Eskilstuna och argumenterar för att skräplitteraturen tillåtits växa obemärkt på grund av en liberal marknadsekonomi som alltmer börjat genomsyra även litteraturens område. Även liberalerna borde skämmas över detta, menar Svedgård och avfärdar alla påståenden att försöket med statlig finansiering av kvalitetslitteratur skulle vara någon typ av överförmynderi. Snarare var det en fråga om klass, de mindre bemedlade klasserna (ekonomiskt och kulturellt) hade alltför länge fått dras med skräplitteraturen och inte haft möjlighet att tillägna sig den goda läsningen. Det var dags att ändra på det, och ABF ville gärna gå i fronten för den förändringen.⁹¹

⁸⁹ Osignerad, "En bok för alla", *Aftonbladet* 21 oktober 1978, s. 2

⁹⁰ Jannike Åhlund, "Upp till kamp – mot Nick Carter", *Aftonbladet* 23 oktober 1978, s. 5

⁹¹ Lars Svedgård, "Till kamp mot skräpböckerna!", *Aftonbladet* 26 oktober 1978, s. 6

Gunilla Boëthius intervjuade för *Aftonbladet* förlagschefen Lasse Stenberg i maj 1979 om att projektet förlängts med ett år utöver den treåriga försöksperioden. Huvudfokus kom i intervjun att handla om förlagets försäljning genom arbetsplatsombud och urvalsprinciperna för förlagets utgivning. Försäljningen på arbetsplatser hade En bok för alla utökats efter att det visat sig att böckerna nådde ut till förhållandevis väldigt få icke-läsare. Tanken med förlaget hade från början varit att locka nya grupper till läsning av skönlitteratur och för att försöka väcka liv i den idén hade de börjat sälja fler böcker via arbetsplatsombuden runtom i landet. När Stenberg fick frågan om hur förlaget valde ut vilka titlar som skulle ges ut förklarade han att de hade ett förlagsråd som bestämde om utgivningen, men att de hade en del principer för densamma. För det första försökte förlaget i första hand ge ut svenska författare, i andra hand nordiska och i tredje hand författare från andra delar av världen. Böckerna skulle inte vara allt för svåra att läsa, och inte för tjocka, för att inte avskräcka ovana läsare.⁹²

En bok för alla nämns för sista gången under perioden 1976–1979 i mitt material den 22 maj 1979, då ett porträtt av Stiftelsen Litteraturfrämjandets VD Rune Ovik och det projekt med ”femlingar” som femkronorsböckerna hade kommit att kallas skrivet av Ingvar Orre publicerades i *Dagens Nyheter*. Här beskrivs hur Ovik på 1950-talet kom i kontakt med Carl-Emil Englund, som på den tiden drev Boklotteriet, och själv blev engagerad i lotteriet. 1971 blev Ovik VD för Stiftelsen Litteraturfrämjandet. Här nämns också hur En bok för alla visserligen gick ut till boklådor och Pressbyrån men att de ransonerade böckerna som gick till olika återförsäljare för att kunna sälja vid Folkets Hus-hörnor, på fackföreningsmöten och andra platser. Här nämns även att en kritik som hade riktats mot utgivningen av En bok för alla var att urvalet var alltför ängsligt. Ovik svarade på kritiken med en liknelse vid en fotbollsmatch på hemmaplan och att det funnits ett stort tryck att lyckas, men att de nu hade lyckats och därför kunde ta upp svängarna lite mer framöver.⁹³

Ett antal tydliga mönster framträder i dagspressen åren 1976–1979 i texterna om En bok för alla. Den tidning som skriver mest, och ivrigast, är *Aftonbladet* medan *Svenska Dagbladet* skriver betydligt mindre och därutöver i en mer skeptisk ton. En del av argumenten känns igen. När *Aftonbladets* ledarsida skriver att böcker inte bör vara handelsvaror och hävdar att farhågorna kring förlaget är överdrivna är argumentationen väldigt lik den som Ivar Sundvik, Rune Ovik och Bertil Zachrisson framfört gentemot Svenska Bokförläggarföreningen.⁹⁴ När *Expressen* skriver om de höga bokpriserna väljer de att intervjua Svenska Bokförläggarföreningens VD Jonas Modig som förklarar att de höga

⁹² Gunilla Boëthius, ”en bok för alla: försöket lever vidare”, *Aftonbladet* 20 maj 1979

⁹³ Ingvar Orre, ”Ovik, som främjar litteraturen med femlingar som levertran”, *Dagens Nyheter* 22 maj 1979, s. 17

⁹⁴ Osignerad, ”Böcker ska inte vara handelsvaror”, *Aftonbladet*, 26 februari 1976

bokpriserna är nödvändiga.⁹⁵ Jag menar med detta inte att tidningarna tog olika sidor i en pågående förhandling, men de argument som fördes fram för och emot förslaget om ett massmarknadsförlag i dagspressen på både ledarsidor och i reportage var desamma som de argument som användes vid förhandlingarna mellan Stiftelsen Litteraturfrämjandet, Svenska Bokförläggarföreningen och utbildningsdepartementet.

⁹⁵ Monika Björk, "Det är dyrt att köpa böcker: Du får betala 25 öre för varje sida du läser", *Expressen* 28 november 1976

en bok för alla? Rapport om en utvärdering av Litteraturfrämjandets försök med femkronorsböcker:

Jag fick tidigare tillfälle att nämna rapporten *En bok för alla? Rapport om en utvärdering av Litteraturfrämjandets försök med femkronorsböcker* som skrevs av Hans Olof Johansson och gavs ut 1978. Rapporten ger oss en god inblick i hur utfallet med försöket faktiskt blev, även om det var halvvägs genom den treåriga försöksperioden. När projektet sjuösattes var ambitionerna och tillvägagångssättet tydliga, men 1976 visste ingen ännu om projektet skulle lyckas eller inte. Johanssons rapport var ett försök att ge ett preliminärt svar på frågan om hur det blev med försöket och jag vill här understryka vikten av att rapporten beställdes och framtoogs av Litteratursociologiska avdelningen på Uppsala universitet. Till sin hjälp hade de en referensgrupp med personer som arbetade med projektet till vardags och stod till Johanssons befogande om han behövde vissa dokument eller uppgifter, men i övrigt var rapporten och Johansson skild från Stiftelsen Litteraturfrämjandet och opartisk i frågan. Stiftelsen Litteraturfrämjandet hade säkert kunnat skriva en egen promemoria till utbildningsministern och andra berörda för att visa på hur framgångsrikt projektet hade varit, men de valde att istället anlita forskare vid Uppsala universitet. Detta gör rapporten betydligt mer akademisk i sin framtoning, en del skulle kanske säga torr, i sin utformning med många tabeller och grafer och väldigt lite utsmyckning. Rapportens jargong står på många sätt i kontrast till den mer färgstarka rapporteringen i media, men är också mycket saklig och grundlig.

En av grundtankarna med massmarknadsförlaget var att locka nya, läsovana, grupper till sig för att börja köpa och läsa böcker. Enligt Hans Olof Johansson skulle förlagets utgivning ha blivit en slags inkörsport till annan litteratur och i förlängningen skulle detta öka försäljningen av böcker hos boklådor och utlåningen på bibliotek. När Johanssons rapport kom ut 1978 var det, som han själv påpekar, för tidigt att dra några absoluta slutsatser kring huruvida femkronorsböckerna faktiskt hade påverkat den övriga bokmarknadens försäljningssiffror men som ett led i sin undersökning gjordes en mindre enkätstudie bland bokhandlare och intervjuer med olika förlag. Kort sagt kunde ingen, vare sig bokhandlare eller förlag, visa på någon reell förändring i sin verksamhet till följd av femkronorsböckerna.⁹⁶ Bland bokhandlarna framgick att det i en del fall faktiskt var svårare att sälja *En bok för alla* än andra populärpocketböcker, och det var än svårare att locka samma kunder att köpa andra kvalitetsböcker på grund av den stora prisskillnaden mellan femkronorsböckerna och böckerna som utgavs på andra förlag. Även bland förlagen var det tydligt att de allra flesta inte upplevde att femkronorsböckerna hade

⁹⁶ Hans Olof Johansson, *en bok för alla?: rapport om en utvärdering av Litteraturfrämjandets försök med femkronorsböcker*, Uppsala: Avd. för litteratursociologi, 1978, s. 22

inneburit någon negativ förändring, förutom Olle Måberg från Bonniers och Gösta Åberg från Prisma som hade sett en minskning i försäljning och höll det för sannolikt att denna minskning var till följd av femkronorsböckerna.⁹⁷

Hans Olof Johansson ger i sin rapport läsaren en gedigen genomgång av försäljningssiffrorna för En bok för alla, och ger oss därigenom en inblick i hur det faktiskt gick i utfallet för Stiftelsen Litteraturfrämjandets förlagsenhet. Totalt sett sålde böckerna väldigt bra, mellan den första utgivningen i november 1976 och juni 1977 hade förlaget sålt 500 000 exemplar och hade totalt gett ut 10 titlar.⁹⁸ En mer detaljerad genomgång av förlagets försäljningskanaler visar att majoriteten av böckerna såldes genom Seelig (29%), som var bokgrossist och distribuerade böcker till många av landets boklådor, KF bokförmedling (22%), som distribuerade böcker inom KF-ägda verksamheter som Konsum och Domus, och Presam (25%), som ägde Pressbyrå. Försäljningen genom organisationer och ombud stod för 18% av försäljningen och under kategorin ”övrigt” hamnade 6% av försäljningen. Organisationerna och ombuden var exempelvis ABF, Folkets hus, arbetsplatsombud och andra och i kategorin Övrigt hamnade de ospecificerade försäljningsområden som inte kunde placeras in under någon av de andra kategorierna.⁹⁹

Dessa siffror gällde alltså försäljningen från En bok för alla till återförsäljare och säger ingenting om hur många personer som faktiskt köpte hem en bok och på den punkten medger Johansson att det inte rymdes inom ramen för rapporten att undersöka detta på djupet. Däremot gjordes intervjuer och inventeringar av lager i totalt 45 olika fackbokhandlar i 21 kommuner runt om i landet från Luleå i norr till Trelleborg i söder. Här kunde konstateras att det i Lund visade sig att En bok för alla hade sålt mycket bra och att boklådorna trots efterbeställningar hade få titlar i lager, medan det i Norrköping hade visat sig betydligt svårare att sälja böckerna och många låg kvar i bokhandlarna osålda. Johansson drar slutsatsen att det i städer med relativt många anställda inom industri och jordbruk, med andra ord en större traditionell arbetarklass, såldes färre böcker från En bok för alla per invånare än i städer som utmärker sig för sina lärosäten.¹⁰⁰ Att använda just exemplet Lund-Norrköping är talande, Lund är känt för sitt anrika universitet och Norrköping är känt som en gammal industristad.

Rapporten tar även upp försäljningen genom KF Bokförmedling och Domusvaruhuset och konstaterar att trenden är densamma som för försäljningen i bokhandeln. Totalt besöktes 25 olika Domus- och

⁹⁷ Johansson 1978, s. 23

⁹⁸ Johansson 1978, s. 26

⁹⁹ Johansson 1978, s. 27

¹⁰⁰ Johansson 1978, s. 31

Konsumvaruhus i samma 21 kommuner där boklådor besöktes och Lund nämns återigen som ett exempel där böckerna hade sålt slut trots upprepade efterbeställningar, vilket jämförs med Domus i Karlskoga som hade mer än 60% av sina inlevererade böcker kvar i lager vid besöket. Sist ut nämns även försäljningen genom Presam, där det enligt Johansson varit svårt att slå fast några exakta försäljningssiffror eftersom Presam vid den här tiden hade ett mycket flexibelt system med retur och utskick mellan olika återförsäljare vilket gjorde det svårt att följa böckernas turer i distributionskedjan. Här var också omsättningen av varor högre, böckerna låg inte ute hos butikerna länge innan de returnerades och istället skickades ut dit försäljningen gick bättre. Försäljningssiffrorna visade dock att resultatet för böckerna var mycket spretigt, vid Pressbyråbutiker vid järnvägsstationer och flygplatser exempelvis gick försäljningen bra och gjorde ofta efterbeställningar men vid kiosker i mindre städer var försäljningen lägre. I rapporten diskuteras även här förhållandet mellan *En bok för alla* och ”populärpocketboken”, även om Johansson medger att någon exakt mätning inte kunde göras eftersom det inte hade gått tillräckligt lång tid gör han ändå en iakttagelse. Enligt Johansson fanns vid den här tiden populärpocketböckerna ute hos återförsäljarna i genomsnitt 1–3 månader och under den tiden såldes omkring 70% av böckerna som ingick i etablerade bokserier. De som inte kunde säljas returnerades för att återkomma på nästkommande bokrea. När det gällde *En bok för alla* konstateras dock att de i april 1978 hade funnits ute hos återförsäljarna i drygt fyra månader, längre än genomsnittet för populärpocketböckerna, och under den tiden sålt knappt 50% av beståndet.¹⁰¹ Jag har tidigare nämnt farhågorna från andra förlag att *En bok för alla* skulle konkurrera med populärpocketböckerna och riskera tränga undan dessa. Det visade sig inte bli fallet enligt Johanssons rapport, utan *En bok för alla* kom trots förhållandevis bra försäljningssiffror inte utgöra något hot mot populärpocketböckerna vid den här tiden.

Avslutningsvis finns ett avsnitt i Johanssons rapport om försäljning genom organisationer och ombud, men han konstaterar här att det var nästintill omöjligt att få några säkra siffror på försäljning av böckerna eftersom alla organisationer och ombud hade olika sätt att redovisa sin försäljning och många av organisationerna och ombuden engagerade sig ideellt och saknade både den expertis och de resurser som de större grossisterna hade. Trots det lyckades 31 centralombud intervjuas angående sin försäljning och de ombuds berättar vilka organisationer de i sin tur hade levererat böcker till. Största inköpare var Arbetarnas Bildningsförbund, men även Tjänstemännens Bildningsverksamhet och Vuxenskolan hade köpt in böcker. Korpen, SSU, fackklubbar, kommunala socialdemokratiska partiföreningar, Unga Örnar, kommunala fritidsförvaltningar, socialdemokratiska kvinnodistrikt, OK-mackar, PRO och fler. Exakt

¹⁰¹ Johansson 1978, s. 39

hur många böcker som sålts genom dessa försäljningskanaler finns inga egentliga siffror på, men som exempel nämner Johansson att Stockholms Arbetarekommun (Socialdemokraterna i Stockholm) genom ombud sålde uppåt 4000 böcker.¹⁰²

Förlagen som deltog i den ovannämnda enkätstudien tillfrågades även om möjligheten för femkronorsböckerna att locka till sig nya läsare och här verkar responsen ha varit att ungefär hälften trodde att de kunde locka till sig nya läsare, hälften trodde inte att det skulle lyckas. En av de som inte trodde på försöket med femkronorsböckerna var Anders Ferm, som vid den här tiden var chef för Tidens förlag där Socialdemokraterna var huvudägare och som hade starka kopplingar till folkrörelseorganisationerna, vars erfarenheter av liknande projekt på 1940- och 1950-talen fick honom att tro att böckerna inte skulle locka till sig några nya läsare. Utöver denna enkätstudie gjordes i samband med rapporten även en större undersökning av läsvanor genom telefonintervjuer där 3950 personer i åldrarna 15–79 år deltog och som enligt Johansson var vid den tiden en av de största undersökningarna av det slaget som gjorts. Här stod det klart att bilden av populärpocketläsaren, som enbart läser skräplitteratur från Pressbyrån eller Domus och sällan eller aldrig går till bibliotek eller boklådor var kraftigt överdriven och att läsning av populärpocketböcker inte alls stod i motsats till läsning av kvalitetslitteratur. De flesta som köpte böcker i varuhus eller tobaksaffärer gick även och lånade böcker på bibliotek eller köpte böcker i boklådor och slutsatsen som Hans Olof Johansson drog var att ”det för bokkonsumenter inte i gemen finns någon skarp gräns mellan kanaler som tillhandahåller den mera kvalificerade litteraturen och dem som brukar räknas till massmarknaden med dess enklare och billigare underhållningsutbud”. De som redan läste böcker läste alltså ofta både kvalificerad litteratur och skräplitteratur. Det fanns däremot en till grupp som En bok för alla hoppades locka till sig: icke-läsarna. I sin helhet visade det sig att denna grupp, personer som sällan eller aldrig köpt eller lånat en bok det senaste året, bestod av omkring 30 % av den vuxna befolkningen men med en stor skillnad beroende på utbildningsnivå där lågutbildade tenderade att vara betydligt mer benägna att vara icke-läsare än högutbildade. Samtidigt konstaterar Johansson att priset och tillgängligheten, vilket ju var det som En bok för alla huvudsakligen jobbade med, var av underordnad betydelse och att det som saknades snarare var motivationen att läsa böcker. En del av lösningen på problemet låg i bättre litteraturundervisning och bättre informations- och rådgivningsverksamhet, något som femkronorsböckerna inte skulle kunna åstadkomma.

¹⁰² Johansson 1978, s. 43

Sammanfattning

Projektet som kom att bli *En bok för alla* hade från början två uttalade mål: att nå ut till nya läsargrupper och att utgöra ett slagkraftigt alternativ till den undermåliga skräplitteraturen som fanns att köpa i kiosker och varuhus över hela landet. Detta framgår i all tydlighet i det som kommunicerades utåt från både utbildningsdepartementet och Stiftelsen Litteraturfrämjandet under hela den treåriga försöksperioden 1976–1979. Utöver det har jag även visat att *En bok för alla* hade en del utgivningspolitiska ambitioner som inte kommunicerades utåt. Ett av dessa var ambitionen att lyfta kvinnliga författare. Det framgår tidigt i det protokollmaterial jag studerat och redovisat ovan att åtminstone en bok från en kvinnlig författare borde få vara med varje gång förlaget släppte nya böcker. Därutöver var förlaget återhållsamma när det gällde nyutgivning. Svenska Bokförläggarföreningen ville att Stiftelsen Litteraturfrämjandet skulle gå med på att *En bok för alla* aldrig skulle ge ut några nya titlar som tidigare inte publicerats, så blev det inte men det är ändå tydligt att *En bok för alla* försökte undvika detta. Ett skäl till det skulle kunna vara en ovilja att hamna i konflikt med Svenska Bokförläggarföreningen igen, men ett annat skäl var att förlaget genom att ge ut äldre titlar slapp betala förlagsersättning till förlagen som ägde rättigheterna till titlarna.

Målet att nå ut till nya läsargrupper visade sig svårare att uppnå än väntat. I Hans Olof Johanssons rapport *en bok för alla?: rapport om en utvärdering av Litteraturfrämjandets försök med femkronorsböcker* som gjordes halvvägs genom den första treårsperioden 1978 visar det sig att de flesta som läste *En bok för alla* redan var vana läsare och skiljelinjen mellan de som läste populärpocketböcker, däribland skräplitteratur, och mer kvalificerad litteratur var inte skarp nog att vara mätbar.¹⁰³ Johansson går även in på klasskillnader mellan de som var bekanta med *En bok för alla* och det visade sig att bland lågutbildade hade 36% hört talas om *En bok för alla*, bland medelhögt utbildade 45% och bland högutbildade 64%.¹⁰⁴ Detta bör kopplas till den läsaneundersökning som Litteraturutredningen gjorde under sitt arbete och som publicerades i delbetänkandet *Läs- och bokvanor i fem svenska samhällen* där de konstaterar att de så kallade kioskböckerna var betydligt vanligare läsning för personer med låg utbildningsnivå. De som läste ”bokhandelsböcker”, mer kvalificerad litteratur av högre litterär kvalitet, tenderade att ha högre utbildning.¹⁰⁵ Detta var också vad som bekymrade Olof Palme då han 1968 tillsatte utredningen. *En bok för alla* hade som ambition att bryta det förhållandet och sälja kvalitetsböckerna jämte kioskböckerna, men ändå tycks trenden ha fortsatt.

¹⁰³ Johansson 1978, s. 70

¹⁰⁴ Johansson 1978, s. 75

¹⁰⁵ 1968 års litteraturutredning, *Läs- och bokvanor i fem svenska samhällen*, Stockholm: Statens offentliga utredningar (1975:20), s. 577

Även idag tenderar personer att läsa mer ju högre utbildningsnivå de har. I skrivande stund är den senaste stora läsванеundersökningen Litteraturutredningens¹⁰⁶ slutbetänkande från 2012 *Läsandets kultur*. Här framgår i all tydlighet att andelen personer som ägnat sig åt bokläsning minst en gång i veckan åren 1989–2011 var mellan 20–30% bland lågutbildade och mellan 40–50% bland högutbildade.¹⁰⁷

Projektet möttes med både hurrarop och skepsis. Alla, från *Aftonbladet* till Svenska Bokförläggarföreningen och utbildningsdepartementet, tyckte att idén att ge ut kvalitetslitteratur till lågpris var en hygglig idé. Jag har i mitt material inte kunnat hitta någon som av principskäl var mot förslaget, utan de invändningar som vädrades var praktiska. Den mest framträdande kritiken var visserligen den från andra förlag som nu skulle få ännu en konkurrent, som dessutom hade statligt stöd. Men en annan kritik som lyftes fram av både förlagen genom sin branschorganisation Svenska Bokförläggarföreningen och *Svenska Dagbladet* på sin ledarsida var att de kommersiella, privata, förlagen fick ett begränsat inflytande i styrningen av det nya förlaget. Svenska Bokförläggarföreningen ville visserligen att de skulle få i uppdrag att driva det nya förlaget helt själva, men i brist på det krävde de att antingen få vetorätt i det nya förlagets styrelse eller en majoritet av platserna i styrelsen. Så blev inte fallet, utformningen blev istället sådan att förlaget skulle ha ett förlagsråd som beslutade om utgivningen och varje organisation som skulle representeras i förlagsrådet fick en plats var, så även Svenska Bokförläggarföreningen. Eftersom Svenska Bokförläggarföreningen ansåg att detta inte var tillräckligt avsåde de sig sin erbjudna plats i förlagsrådet. Svenska Bokförläggarföreningen var också de som oftast höjde ett varningens finger för att utgivningen av kvalitetslitteratur på för En bok för alla konkurrerande förlag kunde drabbas. Enligt Hans Olof Johanssons rapport hade det vid tiden för rapporten, alltså halvvägs genom projektet, inte skett någon mätbar förändring i försäljningssiffrorna för de andra förlagen.¹⁰⁸ Det betyder inte att de andra förlagens försäljning inte påverkades alls, men så som det framställdes vid ett antal tillfällen i media från Svenska Bokförläggarföreningen skulle det vara ett stort bakslag mot kvalitetsutgivningen på reguljära förlag, oavsett vad kan vi konstatera att bakslaget inte alls blev stort.

¹⁰⁶ Den här Litteraturutredningen tillsattes av den moderata kulturministern Lena Adelsohn Liljeroth år 2011 och är alltså inte densamma som Litteraturutredningen som tillsattes 1968, även om namnet är detsamma.

¹⁰⁷ Litteraturutredningen, *Läsandets kultur*, Stockholm: Statens offentliga utredningar (2012:65), s. 49

¹⁰⁸ Johansson 1978, s. 24

En bok för alla och kulturpolitiken

Inledningsvis i den här undersökningen beskrev jag hur etableringen och finansieringen av En bok för alla behöver ses mot bakgrund av den statliga kulturpolitik som riksdagen röstade igenom 1974. En bok för alla var, enligt mig, en förlängning av denna kulturpolitik och en del av de mål som fanns i den nya kulturpolitiken speglades tydligt i ambitionerna med En bok för alla. Det övergripande målet för 1974 års kulturpolitik var att ”medverka till att skapa en bättre samhällsmiljö och bidra till jämlikhet.”¹⁰⁹ Detta övergripande mål delades sedan upp i sex olika delmål: Decentraliseringsmålet, samordnings- och differentieringsmålet, gemenskaps- och aktivitetsmålet, yttrandefrihetsmålet, förnyelsemålet, bevarandemålet och slutligen ansvarighetsmålet. De två första målen, om decentralisering och samordning, handlade om att sprida den beslutsfattande och operativa makten över politiken i samhället och samtidigt få olika samhällsinstitutioner att samverka och se till att alla efter förutsättningar och behov kunde tillskansa sig kulturen. Målen om gemenskap och yttrandefrihet handlade om att kulturen skulle ha en roll i att skapa nya och stärka existerande band mellan olika samhällsgrupper samtidigt som den möjliggjorde och försvarade yttrandefriheten. Målen om förnyelse och bevarande var att den statliga kulturpolitiken å ena sidan skulle möjliggöra, både ekonomiskt och socialt, nyskapande kultur men samtidigt bevara ett existerande kulturarv. Det sista målet, det så kallade ansvarighetsmålet, är av särskilt intresse för min undersökning. Ansvarighetsmålet stipulerade att samhället hade en skyldighet att ”främja mångsidighet och spridning av kulturutbudet och för att minska eller hindra den negativa verkan som marknadsekonomin kan medföra.”¹¹⁰ Ansvarighetmålet var också, som Anders Frenander påpekat, det mål som tydligast utmärkte 1974 års kulturpolitik.¹¹¹

Att motverka kommersialismens, eller marknadsekonomins, negativa verkan var alltså ett av ett antal mål i den kulturpolitik som sjösattes 1974. Det var också, som Linnea Lindsköld visat, ett av huvudmålen med det statliga litteraturstödet som infördes 1975.¹¹² Ett av målen för En bok för alla var att motverka den undermåliga kiosklitteratur som spridit sig och samtidigt ta strid mot de höga bokpriserna. När En bok för alla påbörjade sin verksamhet 1976 hade diskussionerna om de problem som skräplitteraturen och bokpriserna utgjorde pågått länge, men inget hade hänt. Den som varit bekymrad över dessa frågor runt mitten av 1970-talet hade kanske inte haft alltför stor tilltro till att marknaden skulle rätta till problemen, då hade den väl redan gjort det? I förhandlingarna mellan Stiftelsen Litteraturfrämjandet och Svenska Bokförläggarföreningen framgick det tydligt redan från

¹⁰⁹ Zachrisson 1974, s. 28

¹¹⁰ Zachrisson 1974, s. 28

¹¹¹ Frenander 2010, s. 5

¹¹² Lindsköld 2013, s. 278

början att de kommersiella intressen som Svenska Bokförläggarföreningen representerade skulle få en mycket begränsad, enligt de själva obetydlig, roll i det nya förlaget. Syftet med *En bok för alla* var inte att tjäna pengar, tvärtom fick de sitt statsbidrag just för att kunna bedriva en verksamhet som rent ekonomiskt inte gick ihop. *En bok för alla* hade istället andra grundvärderingar än de rent monetära, och även om de andra bokförlagen säkerligen delade de grundvärdena hade de en annan ekonomisk verklighet som de var tvungna att ta i beaktande. Oavsett vad var de tvungna att sälja tillräckligt många böcker för att inte förlora pengar, och en del var uppenbart av uppfattningen att det ledde till att de hela tiden var tvungna att producera ett antal ”bästsäljare” som måhända inte var av högsta kvalitet rent litterärt alla gånger. *En bok för alla* bör därför betraktas som ett konkret exempel på hur målet om att skydda kulturen mot kommersialismen omsattes i praktiken.

En annan fråga som inte är lika central som den om kommersialismen, men som ändå är av intresse, är den om det så kallade decentraliseringsmålet. Målet att decentralisera och sprida makten över kulturen var ett genomgående tema i 1974 års kulturpolitik och på litteraturens område går det att se en del intressanta kopplingar mellan en centraliserad bokutgivning och ett försök, genom *En bok för alla*, att bryta det förhållandet. I 1968 års litteraturutrednings huvudbetänkande *Boken* framgår det att av cirka 70% av den utgivna allmänlitteraturen under 1970-talets tidiga år gavs ut av förlag som var medlemmar i Svenska Bokförläggarföreningen. Bara Bonniers allena hade år 1970 en marknadsandel på 20%.¹¹³ Samtidigt noterades en kraftig expansion av massmarknadsförlagen som under tidsperioden 1965–1972 ökade sina marknadsandelar med 10%.¹¹⁴ Totalt sett hade B. Wahlströms och Wennerbergs 80% av utgivningen av massmarknadslitteratur under perioden 1965–1972. Jag vill här understryka att rollen *En bok för alla* fick i att bryta detta dominansförhållande, särskilt bland massmarknadslitteraturen, i mitt material aldrig var direkt uttalat. Mot bakgrund av att kulturpolitiken som slogs fast 1974 hade som uttalad ambition att decentralisera kulturspridningen och att *En bok för alla* de facto fick den rollen anser jag att det är rimligt att dra slutsatsen att det kan ha varit ett outtalat delmål med verksamheten.

Avslutningsvis vill jag kort återkoppla till kulturpropositionens övergripande mål om att skapa en bättre samhällsmiljö och bidra till jämlikhet. Jag har visat hur i huvudsak klass- och i viss utsträckning även könsskillnader påverkade läsningen i samhället. Personer med hög utbildning och hög inkomst läste mest, personer med låg utbildning och låg inkomst läste minst. Jag anser att försöket att sprida litteraturen till kulturfattiga grupper med högre fysisk tillgänglighet genom nya försäljningskanaler och högre ekonomisk tillgänglighet genom lägre priser bör betraktas som ett led i försöket att skapa ett mer

¹¹³ 1968 års litteraturutredning 1974, s. 109

¹¹⁴ 1968 års litteraturutredning 1974, s. 110

jämlikt samhälle och en mer jämlik distribution av kulturalster. En bok för alla blev inte dödsstöten för den ojämlika läsningen, men det var ändå en öppning mot detsamma och ett projekt vars ambition pekade ut färdriktningen för litteraturpolitiken. Ojämligheten lever kvar än idag och kommer att göra det inom den snaraste framtiden. Ska vi som samhälle bekämpa ojämlikheten, och det tycker jag att vi bör, kommer vi att behöva komma på nya sätt att angripa problemet.

Vad som väntar En bok för alla i framtiden vill jag inte spekulera kring, men jag är övertygad om att studiet av En bok för alla kan ge oss en bild av hur en proaktiv, radikal, kulturpolitik kan se ut. Idén att staten skulle gå in med direktiv och pengar för att styra utgivningen och spridningen av böcker kan idag tyckas lite gammaldags, men projektet med En bok för alla visar att det är möjligt. För att citera Olof Palme från hans installationstal, året efter att han tillsatte 1968 års litteraturutredning: ”Vi kommer aldrig att tveka att ingripa i marknadshushållningen när detta är nödvändigt för att tillgodose de krav, som växer fram ur människornas vardag.”¹¹⁵ Idag kan det ibland tyckas som om politiken oftast ser som sin uppgift att skapa förutsättningar för olika samhällseliga förändringar som tycks nödvändiga eller bra och nöjer sig med det. Det är en taktik av flera för att skapa samhällsförändring och jag hoppas att min undersökning kan ge läsaren en bredare förståelse för hur ett direkt statligt ingripande i en existerande marknad kan se ut. Huruvida det är önskvärt eller inte låter jag förbli osagt.

¹¹⁵ Olof Palme, ”Erfarenhet och förnyelse: Avslutningsanförande på socialdemokraternas kongress i Stockholm”, 10 oktober 1969

Referenser

Stiftelsen Litteraturfrämjandets arkiv

Bonnier, Gerard och Modig, Jonas, ”Brev från Svenska Bokförläggarföreningen till utbildningsminister Bertil Zachrisson”, 13 februari 1976

Bonnier, Gerard, ”Brev från Svenska Bokförläggarföreningen till utbildningsminister Bertil Zachrisson”, 15 juni 1976

Johansson, May (sekr.), ”Protokoll fört vid möte mellan företrädare för Stiftelsen Litteraturfrämjandet och förlagsbranschen”, 18 mars 1976

Johansson, May (sekr.), ”Protokoll fört vid förlagsrådets sammanträde”, 21 oktober 1976

Johansson, May (sekr.), ”Protokoll fört vid förlagsrådets sammanträde”, 27 december 1976

Johansson, May (sekr.), ”Protokoll fört vid förlagsrådets sammanträde”, 16 januari 1979

Stiftelsen Litteraturfrämjandet, ”Promemoria angående En bok för allas förlagsråd”, 23 mars 1976

Offentligt tryck

1968 års litteraturutredning, *Boken: Litteraturutredningens huvudbetänkande*, Stockholm: Statens offentliga utredningar (1975:5)

1968 års litteraturutredning, *Läs- och bokvanor i fem svenska samhällen*, Stockholm: Statens offentliga utredningar (1975:20)

Bertil Zachrisson, *Kungl. Maj:ts proposition angående den statliga kulturpolitiken; given den 8 mars 1974. (Prop. 1974:28)*, Stockholm

Statens kulturråd, *Ny kulturpolitik: [betänkande]. D. 1, Nuläge och förslag*, Stockholm, 1972

Övriga källor och litteratur

Björkstén, Ingmar, ”Rädda barnen!”, *Svenska Dagbladet* 9 september 1978

Boëthius, Gunilla, ”en bok för alla: försöket lever vidare”, *Aftonbladet* 20 maj 1979

Curman, Peter, "Litteraturfrämjandet bör överlåta en del av utgivningen på förlagen", *Dagens Nyheter* 8 mars 1976

En bok för alla, "Om En bok för alla" [Online] Tillgänglig på: <http://enbokforalla.se/om-oss/om-en-bok-for-alla/>. Hämtad 6 december 2017.

Engström, Claes, "Ger massmarknadsförlaget verkligen böcker åt folket?", *Aftonbladet* 6 mars 1976

Enquist, P.O., "En svensk berättelse om det stora mötet på departementet", *Expressen* 17 augusti 1976

Eriksson, Jörgen, "'En bok för alla' – risk för uttunnad skenreform", *Dagens Nyheter* 9 mars 1977

Eriksson, Kent, *Vägen till läsarna: en läsfrämjares minnen*, Stockholm: En bok för alla, 2012

Frenander, Anders, *Kulturen som kulturpolitikens stora problem: Diskussionen om svensk kulturpolitik under 1900-talet*, 1: a red. Hedemora: Gidlunds förlag, 2005

Frenander, Anders, "Svensk kulturpolitik under 1900-talet: Kulturpolitik – vad är det?" i: Anders Frenander, red. *Arkitekter på armlängds avstånd? Att studera kulturpolitik*. Borås: Högskolan i Borås, 2010

Fredriksson, Gunnar, "Böcker för en femma", *Aftonbladet* 21 februari 1976

Gedin, Per I., *Litteraturen i verkligheten: om bokmarknadens historia och framtid*, Stockholm: Prisma, 1975

Gedin, Per I., "Hotar utbildningsministern skönlitteraturen?", *Dagens Nyheter* 21 februari 1976

Gedin, Per I., "Vi begär bara att staten inte skall konkurrera med oss" *Dagens Nyheter* 27 februari 1976

Hallberg, Bengt, "Nix, säger förläggarna", *Expressen* 23 juni 1976

Harding, Tobias, *Nationalising Culture: The Reorganisation of National Culture in Swedish Cultural Policy 1970–2002*, Linköping: Department for Studies of Social Change and Culture, Linköping University, 2010

Herlin, Lars, "Masslitteraturen: Ben Hogan rider ut, romantiken blommar", *Svenska Dagbladet* 15 november 1977

Jaensson, Håkan, "Ord och ton" 29 januari 1977

Johansson, Hans Olof, *en bok för alla?: rapport om en utvärdering av Litteraturfrämjandets försök med femkronorsböcker*, Uppsala: Avd. för litteratursociologi, 1978

Klockar Linder, My, *Kulturpolitik: formeringen av en modern kategori*, Uppsala: Uppsala universitet, 2014

Lindsköld, Linnéa, *Betydelsen av kvalitet: En studie av diskursen om statens stöd till ny, svensk skönlitteratur 1975–2009*, Bohus: Skrifter från Valfrid, nr. 54, 2013

Lundgren, Caj, ”Plötsligt prisfall på pocketböcker”, *Svenska Dagbladet* 19 februari 1976

Lundqvist, Åke, ”Jakten på nya läsare går på de säkra vägarna”, *Dagens Nyheter* 9 mars 1977

Modig, Jonas, ”Risker med billiga böcker”, *Svenska Dagbladet* 27 september 1978

Modig, Jonas, ”Bokförlagen måste engageras”, *Aftonbladet* 4 mars 1976

Mosander, Jan, ”Bokutgivarna rasar över det nya billighetsförlaget”, *Expressen* 2 februari 1976

Nylander, Christer, ”Kvalitet – inte ’rätt’ åsikter – bör vara politikernas mål”, *Svenska Dagbladet* 4 mars 2018

Olsdotter Arnmar, Anna, ”Bästsäljare tränger undan udda berättelser”, *Sveriges Television* 25 december 2017. Tillgänglig på: <http://www.svt.se/nyheter/inrikes/bastsaljare-tranger-undan-udda-berattelser>. Hämtad 6 december 2017.

Orre, Ingvar, ”Ovik, som främjar litteraturen med femlingar som levertran”, *Dagens Nyheter* 22 maj 1979

Osignerad, ”Stiftelse grund till nytt ”massförlag””, *Dagens Nyheter* 16 februari 1976

Osignerad, ”Staten ger pengar till billiga böcker”, *Dagens Nyheter* 18 februari 1976

Osignerad, ”Nytt förlag bokpris 5 kronor”, *Svenska Dagbladet* 18 februari 1976

Osignerad, ”Bokmysteriet”, *Svenska Dagbladet* 21 februari 1976

Osignerad, ”Förläggarpotest mot nytt ”förlag””, *Svenska Dagbladet* 21 februari 1976

Osignerad, ”Böcker ska inte vara handelsvaror”, *Aftonbladet*, 26 februari 1976

Osignerad, ”AB och böckerna”, *Svenska Dagbladet* 27 februari 1976

Osignerad, ”Kejsarens nya kläder”, *Svenska Dagbladet* 10 mars 1976

Osignerad, ”Folkboken kommer tillbaka”, *Aftonbladet* 23 maj 1976

Osignerad, ”Liten intervju med ny förläggare”, *Dagens Nyheter* 12 juli 1976

- Osignerad, "Bokutbudet", *Aftonbladet* 4 januari 1977
- Osignerad, "Dessa böcker väljer man ut", *Dagens Nyheter* 9 mars 1977
- Osignerad, "En bok för alla", *Aftonbladet* 21 oktober 1978
- Palmborg, Olle, "Nya förslaget görs om helt av riksdagen", *Expressen* 25 mars 1976
- Palme, Olof, "Erfarenhet och förnyelse: Avslutningsanförande på socialdemokraternas kongress i Stockholm", 10 oktober 1969
- Sagan, Carl, *Kosmos*, Stockholm: Askild & Kärnekull, 1981 (1980)
- Saldert, Karin, "Kvalitet, läsfrämjande och tillgänglighet: Kulturpolitiska värderingar och litteratur" Borås, 2004
- Statistiska Centralbyråns tjänst Prisräknaren: <https://www.scb.se/hitta-statistik/sverige-i-siffror/prisomraknaren/>. Hämtad 19 maj 2018.
- Solhjell, Dag, *Når fikk Norge en kulturpolitikk?*. Borås: Centrum för kulturpolitisk forskning, 2005
- Svensson, Ragni, *Cavefors: Förlagsprofil och mediala mytbilder i det svenska litteratursamhället 1959–1982*, Lund: ellerströms förlag
- Svedgård, Lars, "Till kamp mot skräpböckerna!", *Aftonbladet* 26 oktober 1978
- Svenningsson, Levi, "Folkboken bjuder Bonniers spetsen", *Aftonbladet* 1 juli 1976
- Thedin, Nils och Stenberg, Lasse, "Framgång ger bekymmer", *Dagens Nyheter* 4 januari 1976
- Ola Wong, "Förlagen: bara 'godkända' böcker får stöd av staten", *Svenska Dagbladet* 17 februari 2018
- Wästberg, Per, "Var finns böckerna?", *Dagens Nyheter* 29 december 1976
- Zachrisson, Bertil, "Böckerna till folket", *Dagens Nyheter* 24 februari 1976
- Åhlund, Jannike, "Upp till kamp – mot Nick Carter", *Aftonbladet* 23 oktober 1978

Bilaga: Förteckning över utgivna böcker på En bok för alla

Författare/Redaktör	Titel	År	Tidigare utgivningsår	Övrigt
Tove Ditlevsen	Två som älskar varandra	1976	1961, 1975 (Rabén & Sjögren)	Utgivningsomgång 1. Övers. Ann Mari Falk.
Max von der Grün	Halt väglag	1976	1975 (Tiden)	Utgivningsomgång 1. Övers. Hartmut Apitzsch.
Ivar Lo-Johansson	Gårdfarihandlaren	1976	1953, 1954, 1963, 1975 (Bonniers)	Utgivningsomgång 1.
Karl Rune Nordkvist	En dag i oktober	1976	1972 (Norstedts)	Utgivningsomgång 1.
Sven Edvin Salje	På dessa skuldror	1976	1942, 1943, 1944, 1948, 1951 (LT), 1953 (FiB), 1964, 1970, 1975 (LT)	Utgivningsomgång 1.
Ove Allansson	Resan till Honduras	1977	1967, 1974 (Rabén & Sjögren)	Utgivningsomgång 2.
Hans Hergin	Bryta Sigill	1977	1968 (Rabén & Sjögren)	Utgivningsomgång 2.
Owe Husáhr	Jeriko	1977	1958 (LT)	Utgivningsomgång 2.
Sigfrid Siwertz	Glasberget	1977	1952, 1954 (Bonniers)	Utgivningsomgång 2.
Eva Waldermarsson	Pärlehönan	1977	1971 (LT)	Utgivningsomgång 2.
Kerstin Ekman	Menedarna	1977	1970 (Bonniers)	Utgivningsomgång 3.
Olle Högstrand	Skulden	1977	1973 (Forum), 1976 (Bonniers)	Utgivningsomgång 3.
Laurie Lee	Cider med Rosie	1977	1961, 1970, 1973 (Cavefors)	Utgivningsomgång 3. Övers.: Pelle Fritz-Crone.
Lars Molin	Bomsalva	1977	1970 (Bonniers)	Utgivningsomgång 3.
Joshua Slocum	Ensam seglare jorden runt	1977	1921, 1944, 1952, 1953 (Lindblad),	Utgivningsomgång 3. Övers.: Lisbeth och Louis Renner.

			1962 (Bonniers), 1964 (Rabén & Sjögren)	
Inger Alfvén	Städpatrullen	1977	1976 (Bonniers)	Utgivningsomgång 4.
Gösta Gustaf- Janson	Kärlekens decimaler	1977	1959, 1962, 1971 (Bonniers)	Utgivningsomgång 4.
P.C. Jersild	Stumpen	1977	1973, 1974 (Kulturfront)	Utgivningsomgång 4.
Moa Martinson	Kvinnor och äppelträd	1977	1933, 1935 (Bonniers), 1945 (Tiden), 1954 (FiB), 1975 (Askild & Kärnekull)	Utgivningsomgång 4.
Zaharia Stancu	Uruma – tatarens dotter	1977	1973, 1974, 1976 (Coeckelberghs)	Utgivningsomgång 4.
Ingrid Andersson	Ensamheten	1978	1976 (Rabén & Sjögren)	Utgivningsomgång 5.
Folke Fridell	Syndfull skapelse	1978	1948, 1949 (KF), 1951 (FiB), 1970 (LT)	Utgivningsomgång 5.
Veikko Huovinen	Fårätarna	1978	1977 (Rabén & Sjögren)	Utgivningsomgång 5. Övers.: Jens Hildén.
Erik Lundqvist	Ingen tobak inget halleluja	1978	1956 (Bonniers), 1968 (Bra Böcker)	Utgivningsomgång 5.
Cora Sandel	Kranes konditori	1978	1946, 1947 (Forum), 1956 (FiB), 1958, 1965 (Bonniers), 1973 (Forum)	Utgivningsomgång 5. Övers.: Ann-Mari Lindberger.
Sun Axelsson	Eldens vagga	1978	1962, 1965 (Bonniers)	Utgivningsomgång 6.
Stig Dagerman	Bröllopsbesvär	1978	1949 (Norstedts),	Utgivningsomgång 6.

			1954 (Vingförlaget), 1962 (Norstedts), 1964 (Vingförlaget), 1970, 1975 (Norstedts)	
Jan Fridegård	En natt i juli	1978	1933 (Bonniers), 1943 (W&W), 1945 (FiB), 1960 (Tiden), 1969 (Bonniers), 1973 (W&W).	Utgivningsomgång 6.
Panai Istrati	Kyla Kyralina	1978	1926 (Bonniers), 1974 (Coeckelberghs).	Utgivningsomgång 6.
Arthur Koestler	Natt klockan 12 på dagen	1978	1941, 1953, 1963 (Tiden), 1975 (Askild & Kärnekull)	Utgivningsomgång 6.
Max Lundgren	Hunden som äntligen visslade	1978	1962, 1966 (Bonniers)	Utgivningsomgång 6.
Marianne Alopaeus	Mörkrets kärna	1978	1965 (W&W), 1976 (Söderström), 1976 (Trevi)	Utgivningsomgång 7.
Maj-Britt Eriksson	Kvinnorna på Gråskär	1978	1954 (LT)	Utgivningsomgång 7.
Walter Ljungquist	Ombyte av tåg	1978	1933, 1945 (Bonniers)	Utgivningsomgång 7.
Antoine de Saint- Exupéry	Postflyg syd	1978	1960 (Bonniers)	Utgivningsomgång 7. Övers.: Gunnar Ekelöf.
Henrik Tikkanen	30-åriga kriget	1978	1977 (Alba)	Utgivningsomgång 7.

Linnéa Fjällstedt	Hungerpesten	1978	1975 (LT)	Utgivningsomgång 8.
Elisabet Hermodsson (red.)	Kvinnors dikt om kärlek	1978	Nyutgivning	Utgivningsomgång 8.
Sven Lindqvist	Myten om Wu Tao-tzu	1978	1967, 1970 (Bonniers)	Utgivningsomgång 8.
B. Traven	Dödsskeppet	1978	1929 (Holmström), 1951 (Tiden)	Utgivningsomgång 8. Övers.: A. Forsström.
Bardbro Widebäck	Två stenar på min grav	1978	1975 (Trevi)	Utgivningsomgång 8.
Harry Ahlberg	Teresa och männen	1979	1972 (Tiden)	Utgivningsomgång 9.
Anderz Harning	Gerilla	1979	1975 (Rabén & Sjögren)	Utgivningsomgång 9.
Margareta Sarri	Ta dej en slav	1979	1975 (Bonniers)	Utgivningsomgång 9.
Isaac Bashevis Singer	Fiender	1979	1974, 1978 (Trevi)	Utgivningsomgång 9. Övers.: Mårten Edlund
Colette	Tidig blomning	1979	1971 (Forum)	Utgivningsomgång 10. Övers.: Eva Marstrander
Lars Gustafsson	Yllet	1979	1973, 1975 (Bonniers)	Utgivningsomgång 10.
Willy Kyrklund	Solange	1979	1978 (Alba)	Utgivningsomgång 10.
Somerset Mauham	Den brokiga vävnaden	1979	1935 (Geber), 1958 (Bonniers), 1972 (Bokfrämjandet)	Utgivningsomgång 10. Övers.: Thorsten W. Törngren.
Poul Ørum	Tysta vittnen	1979	1977 (Gidlunds)	Utgivningsomgång 10. Övers.: Maj Sjöwall.